GÖZƏL BAHAR

Üç pərdəli mənzum pyes

ŞƏXSLƏR

Q ı ş
B o r a n
K ü l ə k
B u l u d
G ö z ə l b a h a r
G ü n ə ş
S u
T o r p a q
Q a r a n q u ş
B ü l b ü l
U ş a q l a r: Dursun, Aslan, Pəri, Nazlı.

Kəpənək, Arı, Qızılgül, Bənövşə, Qərənfil, Sünbül, Durna, Qırqovul, Turac, Kəklik, Qurd, Çaqqal, Tərlan, Çiçəklər.

BİRİNCİ SƏHNƏ

Qış fəslidir. Çöllər, dağlar, təpələr qarla örtülmüşdür. Qar yağır, külək vıyıldayır. Qış, qoca bir kişi qiyafəsində. Ağ saqqalından, bığlarından sallanan buzları əli ilə oynadaraq, məğrur baxışlarla ətrafa baxır. Külək və Boranın törətdiyi bidadlığa sevinir. Qanadlarını bir-birinə vuraraq, qəhqəhə çəkib gülür, gurlayan bir səslə oxuyur:

Q ı ş

Qışam, mənim böyük adım, sanım var;
Qardan, buzdan iliyim var, qanım var.
Ayaz, Boran, külək mənim əsgərim,
Dünyada tək bunlardır sevdiklərim.
Qanadımı çarpdıqca mən hər zaman,

Qüvvətlənir Külək, Ayaz, Qar, Boran.
Hər ölkəyə yayılır bu qanadım,
Ağızlarda gəzir şöhrətim, adım.
Payız girər, mənə zəmin hazırlar,
Günəş artıq sönük-sönük parıldar.
Əmr edincə mənə böyük təbiət,
Hiss edirəm özümdə başqa qüvvət.
Qanadımı geniş-geniş açıram,
Yer üzünə ayaz, boran saçıram.
Qorxusundan qurd-quş girir yuvaya,
Ancaq günəş hərdən çatır haraya.

G ü n ə ş bulud altından üzünü göstərir. Q ı ş onu görüncə qorxaraq bir addım geri çəkilir və qorxa-qorxa ona baxır. B o r a n, K ü l ə k və B u l u d qanadlarını çarparaq gəlir, hər biri Qışın bir tərəfində durur, Günəş yenə yox olur.

Q ı ş

Tükənməz qüvvətim yeri titrədir,
Yalnız bu Günəşə olmuşam əsir.
Göydə parlarkən o, əriyir qarım,
Qalmayır dünyada dövlətim, varım.

B o r a n

Sən heç qorxma sarı saçlı günəşdən,
Qarşına kim çıxa bilər biz varkən?
Dünyaları donduran oğlun Boran,
Ona da bir kəmənd atar qorxmadan.

B u l u d

Qanadımda tutub onun üzünü,
Qoymaram heç açsın odlu gözünü.

Q ı ş

Çox sağ olun, ancaq olmayın saymaz!
Güclü bir düşməndir bizə Günəş, Yaz.
Demək olmaz, Bahara zülmüm yoxdur,
Ancaq ona xidmətlərim də çoxdur.

Məhv edirəm hər zərərli qurdunu,
Şənləndirəm bu xidmətlə yurdunu
Qarlarımı parça-parça səpərəm,
Yorğan kimi yer üzünə döşərəm.
Qar altında yer buğlanar bir qədər,
Rahatlanar, güclənər, qüvvətlənər.
Bu azmı xidmətdir gözəl Bahara?
Bu xidməti anlamayır nə çara.

Günəş buludların arasından şəfəq saçır. Q ı ş q o r x u l u baxışlarla onu süzəndən sonra B o r a n a K ü l ə y ə və B u l u d a:

İgidlərim, durmayın, iş başına!
Çəkilin tez yamacların qaşına!
Yol verməyin bu Günəşə, Bahara,
Verməyin heç aman bu düşmanlara!

B o r a n

Biz gedirik, sən qorxma heç, əmin ol!

Q ı ş

Haydı, igidlərim, sizə yaxşı yol!

Hər üçü gedir. Qış qorxa-qorxa baxır, qəmli-qəmli gəzinir. Günəş buludları yararaq, ətrafa şəfəq saçır. Bulud onun üzünü tutmaq istəyir, tuta bilmir. Boran və külək qanadlarını çarparaq uğuldayır. Qış acıqlı və qorxulu baxışlarla Günə dimdiyində bir bənövşə gətirib Qışa uzadır.

Q a r a n q u ş

Qızıl bahardan, al, məktubdur sana,
Çarpışırsa, deyir, çıxsın meydana!
Su, Torpaqdan, Günəşdən əsgərim var,
Bir vuruşda onu edər tar-mar.

Q ı ş

(*Bənövşəni acıqlı yerə atır)*

Uşaqmı qorxudur? Qoy gəlsin, gəlsin!
Mənim qüvvətimi bir kərə bilsin!
Neylər bir laçına dünyaca qarğa?

Q a r a n q u ş

Bax çöllərə, yamaclara, a lovğa!
Görürsənmi igid komandanları,
Yenilməyən adlı pəhləvanları?..
Əllərindən can qurtarmaq çətindir;
Həm şöhrətli, həm güclü, həm mətindir.
Mən gedirəm, tap başına bir çara!

(*Gedir)*

Q ı ş

Bu çöllərdən qaçmaq gərək dağlara.
Ağalığım tükəndi; ah, bu Günəş
Məni də yandırır, yağdırır atəş.
Bulud, Külək, ay Boran!
Qaçın, gəlin durmadan!

H ə r ü ç ü qaçaraq gəlir.

Ü ç ü b i r d ə n

Biz burdayıq, buyur, hər nə əmrin var.

Q ı ş

Dövlətimi alt-üst edir bu Bahar.
Hər tərəfdən kömək gəlir düşmana.
Qoçaq oğullarım, haydı, meydana!

Hər üçü baş əyib gedir. Günəş gah qaralır, gah şəfəq saçır. Külək uğuldayır. Bulud, Boran və Küləklə Günəş arasında çarpışma davam edir. Günəş Buludu parçalayır. Boranı, Küləyi candan salır, öz kəskin şəfəqlərini qışın üstünə saçır. Qış əli ilə özünü günəşdən qorumağa çalışır, qorxulu səslə bağırır.

Q ı ş

Bulud, Külək, ay Boran!
Qaçın, gəlin durmadan.

H ə r ü ç ü gəlir. Qış halsız.

Dada çatın, ay aman!
Məni məhv etdi düşman.

Bulud Qışın başı üstünə kölgə salır. Boran və Külək qanadlarını çarparaq, Qışı Günəş-dən qorumaq istəyir. Günəş şəfəqlərini artırır. Buludu parçalayır, Boran, Külək gedir. Qış həyəcanla bağırır.

Q ı ş

Ah, məhv oldu Bulud, Külək, Boranım,
Mənim üç qanadım, üç qəhrəmanım...

(*Səhnə arxasından nəğmə oxunur:*)

Ellər, ellər ay ellər!
Çiçəklənir bax, çöllər.
Qaçdı Boran, Bulud, Qar,
Günəş par-par parıldar.
Yaşıllanır bağ, çəmən,
Bir səs gəlir hər yerdən:
Xoş gəldin qızıl Bahar,
Yaşa-yaşa bəxtiyar!

Qış həyəcan içində nəğməni dinlədikdən sonra qorxaq bir səslə.

Q ı ş

Bahar gəlir, Yaz gəlir, nə etməli,
O gəlməmiş qaçıb burdan getməli.
Göydən məni qılınclayır hey Günəş,
Qar əriyir, sönür qəlbimdə atəş.
Ah, yox oldu Bulud, Külək, Boranım,
Bu günəşdir mənim qatı düşmanım.
Açacaqdı ürəyimdə min yara...
Bu meydandan yalnız qaçmaqdır çara.

Əyilərək, saqqalından, bığlarından su dama-dama qaçır. Quşlar, çiçəklər sevinərək, başları ilə onu qovurlar.

P ə r d ə

İKİNCİ SƏHNƏ

Biri sağda, biri solda olmaqla iki daxma. İkisinin arasında bir ağac. Yer lətif otlarla döşənmişdir. Durnalar, sığırçınlar gəlir. Şirin bir nəğmə eşidilir:

Oyan, oyan, ey insan!
Dəyişdi artıq zaman.
Yox oldu Qış, Boran, Qar;
Parıldayır xoş Bahar.
Əmək bizi çağırır,
Torpaq, tarla bağırır.
Məhv oldu donduran Qış,
Durma, haydı, get çalış!
Açıldı hər yanda gül,
Sən də oyan danış, gül!
Dəzgah, mədən sənindir,
Torpaq, çəmən sənindir;
Sənindir indi fərman,
Artıq sənsən hökmran!

B ü l b ü l səslənə-səslənə gəlir. Qaranquşla əl verib görüşürlər.

Q a r a n q u ş

Uğur olsun bu günün!

B ü l b ü l

Dərdi, qəmi at, söyün!
Günəş gülsün üzünə
İşıq gəlsin gözünə...

Q a r a n q u ş

Qış, Borandan qurtulduq
Həm azad, həm şad olduq.

Onlar ağac altında oturub, bir-birilə yavaş-yavaş danışır, arabir gözəl cəh-cəh vururlar. Aslan daxmadan çıxıb, sevinə-sevinə onlara baxır, birdən-birə bağırır.

A s l a n

Gəlin gözəl yaz günəşi var bu gün,
Gəlin bura, Pəri, Nazlı, a Dursun!
Gəl, qızınaq gün altında bir azca.

D u r s u n, P ə r i, N a z l ı sevinə-sevinə Aslanın yanına gəlirlər.

P ə r i

Aslan, Aslan, gəl söyləyək tapmaca.

D u r s u n

Yox, yox, Aslan, sevməyirəm mən onu.

N a z l ı

Gəl oynayaq ayaqsayma oyunu...

P ə r i

Mən razıyam.

A s l a n

Bəs kim saysın?

D u r s u n

Bax, Pəri.

A s l a n

Dursun, ayağını uzat irəli!

P ə r i

İynə-iynə,
Ucu düymə,
Bəli, bəli,
Bətir keçi,
Qoz ağacı,
Qotur keçi.
Happan,
Hoppan;
Yırıl,
Yırtıl,
Su iç,
Qurtul!

Günəşin üzünü Bulud örtür. Külək uğuldayır, uşaqlar bir-birilə danışırlar. Dursun ayağını çəkir.

D u r s u n

Düz olmadı, mənimki qurtuldu.

P ə r i

Yox!

N a z l ı

Oynamıram!

A s l a n

Mənə soyuqdur, soyuq.

Hamı ayağa qalxır, Buludlu göyə baxaraq oxuyurlar

Tağalaq gəldi, duman qaç!
Tağalaq gəldi, duman qaç!
Gün-çıx, gün çıx,
Kəhər atı min çıx!
Keçəl qızı qoy evdə,
Saçlı qızı götür qaç...

Külək uğuldayır, Bülbül, Qaranquş və uşaqlar qaçıb gedir. B u l u d və K ü l ək içəri girir.

K ü l ə k

Boranlı qış, hardasan ay bəxtəvər?
Bahar gəlir, sən bu işdən bixəbər.
Gəl qarşıla, tez ol!

B u l u d

Qaçmışdır yoxsa?

Qəlbinə qəm çökmüş, batmışdır yasa?

K ü l ə k

Peşmanam bu gün mən öz işimdən.

B u l u d

Peşmanam mən də bax, keçmişimdən.

K ü l ək

İnsaf üçün Bahar hara, Qış hara?
Qış qəlbimdə açmışdı min bir yara.

B o r a n içəri girir.

B o r a n

Bəs Qış hanı?

K ü l ə k

(*istehza ilə*)

Ha... Ha... Qaçmış o çoxdan.

B o r a n

Yalan demə, qaçmaz o Qış, qəhrəman.

K ü l ə k

Mən desəm də, deməsəm də belədir.
İşi duymuş...

B o r a n

Səni söylədən nədir?
Neçin atamdan üz çevirdin, axmaq?

K ü l ə k

Ey, üstümə kükrəmə çox, mənə bax!
Qardan, buzdan üz-gözümüz bozarmış.
Bircə anlat, bizə nə verdi boz Qış?
Vıyıldamaq bəlkə də xoşdur sana,
Mən gəlmişəm artıq bu işdən cana.

B u l u d

Mən də, mən də...

B o r a n

Oho... düşmanmış hər yan,
Bizə qarşı hazırlanmış üsyan.
Bunu duydunuz,
Üz çevirib bizdən ona uydunuz!

K ü l ə k

Ey... Sən kimsən, aç gözünü, mənə bax!
Deyilsənmi əlimdə bir oyuncaq?
Mənəm sənə qüvvət verən, can verən,
Qarda, qışda sənə soyuq qan verən.
Mən olmasam, səni varmı bir sayan?

B o r a n

Çox öyünmə artıq, bu sən, bu meydan!

Hər ikisi çarpışır, qanadları ilə bir-birini vurur. G ü n ə ş, S u, T o r p a q gəlir.

G ü n ə ş

Ey, sən kimsən?

B o r a n

Dünyaları donduran
Qəhrəmanam əzəldən, adım Boran.

T o r p a q

Boran... Oho...

G ü n ə ş

Böyük düşməndir bizə,

Axtarırdıq. Yaxşı düşdün əlmizə.
Siz kimsiniz?

B u l u d

Mən Buludam.

K ü l ə k

Mən Külək.
İstəyimiz Bahara xidmət etmək.
Təngə gəldik don-şaxtalı bu Qışdan.
Ona görə bizə olmuş bir düşman.

(*Boranı göstərir)*

G ü n ə ş

Sınayarıq indi onun gücünü,
Biz alarıq gücsüzlərin öcünü.

B o r a n

Səndən qorxan yox, gücünü gəl, sına!

K ü l ə k

Tülküyə bax, qarşı çıxmış aslana.

B o r a n

Tülkü sənsən, bu Boran pəhləvandır!
Oğlum Ayaz, atam Qış qəhrəmandır.

S u

Ay, məhrəba, böyük əslin, nəslin var!

T o r p a q

Artıq Qışın əlində yox ixtiyar.

G ü n ə ş

O qəhrəman atan söylə bir hanı?

B o r a n

Sən uşaqsan, neylərsən qəhrəmanı.

G ü n ə ş

Qəhrəmanlıq öyrənməkdir məqsədim.

B o r a n

Çıx meydana, sənə qoy mən öyrədim.

T o r p a q

Ha... Ha, tamam igid oğlu igiddir.

S u

Zalım oğlu barıtdır, ya kibritdir.
Ha... ha... ha... ha...

B o r a n

Əylənməyin mənimlə!

T o r p a q

Yaxşı oldu, bu yerdə keçdin ələ,
Əlimizdən sənə yoxdur qurtuluş.

G ü n ə ş

Çıx meydana, ay yapalaq, ay bayquş!

Günəş Borana hücum edir. Boran onun üzərinə atılır. Qanad-qanada çarpışırlar. Günəşin alnındakı şəfəq Boranın üzünə düşdükcə Boran bihal olur. Yavaş-yavaş qol-qanadı yanına düşür. Birdən-birə yerə yıxılıb ölür.

G ü n ə ş

(*Küləyə, buluda*)

Siz də gəlin, işə orda baxarıq,
Dostu sevər, düşmanları yaxarıq.

Günəş, Torpaq, Su, Bulud və Küləyin aralarına alıb çıxarırlar.

Uzaqdan musiqi səsi gəlir. Bir saniyə sonra D u r n a, Q ı r q o v u l, T u r a c, T o v u z, tar, saz, kamança, dəf çala-çala gəlirlər. Q a r a n q u ş B ə n ö v ş ə ilə, B ü l b ü l Q ı z ı l g ü l l ə, A r ı Z a n b a q l a, K ə p ə n ə k Q ə r ə n f i l l ə qol-qola ayaqlarını, əllərini oynada-oynada gəlib otlu, çiçəkli bir yerdə dayanırlar. Hamısı ətrafı şən baxışlarla süzdükdən sonra

B ü l b ü l

(*çalğıçılara*).

Çal, çalğıçı, çal, ruhumuz şənlənsin!
Çal, bu otlu çəmən də bir əylənsin.
Çal ki, bahar çağıdır,
Bu şənlik oynağıdır.
Çal ki, paslı dərdləri
Şaqraq tellər dağıdır.

Qızılgül ortalığa atılır, əllərini yoldaşlarına uzadıb oxuyur.

Q ı z ı l g ü l

Doğdu günəş qırmızı,
Can, gülüm, can, can!

Hamısı əl-ələ halqa vurub oynaya-oynaya oxuyur.

H a m ı

Doğdu günəş qırmızı,
Can, gülüm, can, can!
Topladı oğlan-qızı,
Can, gülüm, can, can!

Hər birimiz bir çiçək,
Can, gülüm, can, can!
Bir bağçanın ulduzu,
Can, gülüm, can, can!..

Qaçdı Ayaz, qar, Boran,
Can, gülüm, can, can!
Bizə qaldı çöl, orman...
Can, gülüm, can, can!

El şənlənir, canlanır,
Can, gülüm, can, can!
Sevinc içində hər yan,
Can, gülüm, can, can!

Qış bir etdi, on verdik.
Can, gülüm, can, can!
Ölümdən bir don verdik,
Can, gülüm, can, can!

Ordusunu dağıtdıq,
Can, gülüm, can, can!..
Qara günə son verdik,
Can, gülüm, can, can!

P ə r d ə

ÜÇÜNCÜ SƏHNƏ

Səhnə Baharı təsvir edir. Uzaqda yaşıl dağlar, yarpaqlanmış, çiçəklənmiş ağaclar görünür. Yer üzü lətif otlarla döşənmişdir. Sel şırıltı ilə dərədən axıb gedir. B ə n ö v ş ə ilə Q a r a n q u ş, B ü l b ü l ilə Q ı z ı l g ü l, Q ə r ə n f i l ilə K ə p ə n ə k, A r ı ilə Z a n b a q, S ü n b ü l ilə B i l d i r ç i n qol-qola, gülə-gülə, danışa-danışa içəri girirlər. Uzaqdan musiqi səsi gəlir. Hamı o tərəfə baxır. Musiqinin ahənginə uyğun olaraq əl-qol ata-ata o tərəfə gedirlər. G ö z ə l B a h a r, alov rəngində atlazdan don geyinmiş, çiçəklərdən başına bir çələng qoymuşdur. Alnında bir ulduz parıl-parıl yanır. Ətrafında çiçəkləri təsvir edən uşaqlar. İrəlidə D u r n a, Q ı r q o v u l, Q u, T u r a c, T o v u z əllərində tar, saz, kamança, dəf, zurna-balaban çala-çala gəlirlər. G ü n ə ş, T o r p a q, S u, B u l u d, K ü l ə k Gözəl Baharın arxasında, gənc qız və oğlan şəklində əsgərvarı yeriyirlər. Dəstə çəməndə dayanır. Çəmənin bir tərəfi qalın meşə, bir tərəfi uca, otlu, çiçəkli, meşəli dağlar dərələrdir. Göydə Qövsi-qüzeh. Gözəl Bahar otlar, çiçəklərlə bəzənmiş bir kötük üstündə oturur. Musiqi başlayır, hamı bir ağızdan oxuyur.

H a m ı

Yaşa, yaşa ey Bahar!
Yaşa daim bəxtiyar!
Yer üzünün şən qızı
Doğdu bu gün qırmızı.
Dağlar, çöllər, bayırlar,
Bağlar, yaşıl çayırlar
Rəngə, nura büründü.
Bax, nə gözəl göründü!
Dəyişdi hər bir varlıq,

Gülümsər bəxtiyarlıq.
Yaşa-yaşa ey Bahar!
Yaşa daim bəxtiyar!

Musiqi dayanır, Gözəl Bahar onları başı ilə alqışlayır.

Q a r a n q u ş

Söz verilir Bülbülə,
Şerimiz gəlsin dilə!

B ü l b ü l

Dəyişdi təbiət, dəyişdi zaman,
Al-əlvan rənglərə büründü hər yan,
Günəşin saçları olunca tel-tel,
Al-yaşıl geyindi dərə, dağ, orman.
Uzaqdan gəlirdi sorağın, Bahar,
Yansın ölkəmizdə çırağın, Bahar!
Şənliklər gətirdin bu coşğun elə;
Sevinc, nəşə verdin tutqun könülə.
Şairəm, ürəyim şən-şən açılır
Baxdıqca bağçamda mən qızıl gülə.
Xoş gəldin, xoş gəldin! Görüşün xoşdur,
Ölkəyə can verən gülüşün xoşdur!

Musiqi başlayır.

Q a r a n q u ş

Təbrik üçün söz verilir Günəşə.

G ü n ə ş

Mən günəşəm, gülümsəyən üzüm var,
Qızıl telli saçlarım, şux gözüm var.
Göy üzündə qanadımı açınca,
Al şəfəqli tellərimi saçınca
Rəngdən-rəngə girər, gülər təbiət,
Hər bir yeri alar başqa lətafət.
Torpaqlara şəfəqlərim can verir,
Hər canlıya qüvvət verir, qan verir.
Bəsləməkdir işim əkin-bostanı,
Bağ-bağçanı, bir də çölü, ormanı.

Tez-tez tutur Bulud mənim üzümü,
Qoymur açım doyunca bir gözümü.
Xoş gəldin ey təbiətin şən qızı,
Yer üzünün parlaq ayı, ulduzu!

Q a r a n q u ş

Təbrik üçün söz verilir küləyə.

K ü l ə k

Mən küləyəm, olduqca qüvvətliyəm,
Aslandan güclüyəm, həm dəhşətliyəm.
Mən əsəndə qaçar sislər, dumanlar,
Titrər qabağımda dağlar, ormanlar.
Ağacların sinəsinə çökərəm,
Saraldaram yarpağını tökərəm,
Yumunca mən bu acıqlı gözümü,
Onda mənim heç görməyin üzümü.
Dənizlərdə qopardaram fırtına,
Səhraları çevirərəm tufana.
Bahara bu təbiətim saz deyil,
Ancaq ona xidmətlərim az deyil:
Ağacların düyməsini açaram,
Çiçəklərdən gözəl qoxu saçaram.
Qarı, buzu əridərəm hər yazda,
İsti əssəm can qoymaram ayazda.
Yavaş-yavaş əsdikcə meh hər səhər,
Şən yamaclar, dağlar, çöllər gülümsər.
Xoş gəldin, ey təbiətin şən qızı,
Yer üzünün parlaq ayı, ulduzu!

Q a r a n q u ş

Təbrik üçün söz verilir Torpağa.

T o r p a q

Məni adım yerdir, daşam, torpağam,
Bərk olsam da, ürəyi çox yumşağam.

Yoxdur fitnə, fəsad təbiətimdə;
Başqa bir aləmim vardır mənim də.
İnsanların hər işinə yararam.
Hər bir kəsə mən yaxşılıq araram.
Ürəyimi hər yaz yarar insanlar,
Toxum səpər, məhsulunu toplayar,
Mən onları qucağımda yoxlaram,
Ana kimi böyüdərəm, saxlaram.
Ağaclarım verər dadlı meyvələr,
Bağçama kim girsə, çiçək, gül dərər.
Qiymətli mədənlər yatır qoynumda,
Analıq haqqı var mənim boynumda.
Qar-Borandan qışda donub solmuşdum,
Acığımdan bulud kimi dolmuşdum.
Dərdli-dərdli gurultunu dinlərdim,
Buğlandıqca kədərimdən inlərdim.
Günəş, qızıl bahar çatdı dadıma,
Çatdı bu gün mənim də imdadıma.
Xoş gəldin, ey təbiətin şən qızı,
Yer üzünün parlaq ayı, ulduzu!

Q a r a n q u ş

Təbrik üçün söz verilir ağ Suya.

S u

Mənim adım Sudur, lətafətim var,
Xalq içində adım var, şöhrətim var.
Sadə üzlü, təmiz, gözəl bir qızam,
Yer üzündə parlayan bir ulduzam.
Mənim ulu babalarım buxardır,
Uşaqları Duman, Yağışdır, Qardır.
Mən də bir aləməm, ümmanlarım var,
Saysız mədənlərim, heyvanlarım var.
Üzərimdə hey gəmilər üzərlər,
Qanadlanıb tərlan kimi süzərlər.
Mən sularam bağları, bostanları,

İşlədərəm bütün dəyirmanları.
Gücüm çoxaldıqca birdən coşaram,
Dalğalanıb sahilləri aşaram.
Dünya üzü məndən alır yaraşıq,
Qəlbə məndən gəlir fərəh və işıq.
Məndədir həm elektrik, həm ziya,
Hər şeydə möhtacdır mənə bu dünya.
Qış gəlincə gələr şaxta, qar, ayaz,
Dondurar qəlbimi qorxmaz, utanmaz...
Gözəl bahar fəryadıma yetişdi,
Buzlarımı günəş əritdi, deşdi.
İndi yenə şən-şən axıb gedərəm,
Yaşıl çöllər, çəmənlər seyr edərəm.
Xoş gəldin, ey təbiətin şən qızı,
Yer üzünün gözəl ayı, ulduzu!

C e y r a n tələsik gəlir, hamı ona yol verir.

C e y r a n

Yamaclara çəkilmişdir azğın qış,
Deyirlər ki, böyük ordu toplamış.
Qayaları, dağları etmiş səngər,
Qəmə batmış yamaclarda çəmənlər.

G ö z ə l B a h a r

(*acıqlı*).

Boranlı qış hələ yaşar,
Bizdən uzaqlarda coşar,
Dağlara salmış vəlvələ,
Keçməlidir düşmən ələ!

G ü n ə ş

Oddan, alovdandır mənim üz-gözüm,
Başdan-başa bir yanğınam mən özüm.
Göydən onu işığımla yoxlaram,
Hər bir yerdə görsəm, tutub saxlaram.

K ü l ə k

Mən də qalxıb buludları yararam,
Hər bucağı, hər dərəni araram.
Dumanlardan dağlara çəksəm hasar,
Mənim əlimdən o, canmı qurtarar?

T o r p a q

Mən də otdan, gül-çiçəkdən, ağacdan,
Dərələrdən, qayalardan, yamacdan
Ordu çəkib yol üzünü bağlaram,
Kəkliklərdən qaravullar saxlaram.
Əmr edərəm Qırqovula, Turaca,
Pusqu üçün yayılsınlar yamaca.
Sünbüllərdən atlı əsgər çəkərəm,
Hər tərəfdən qabağını kəsərəm.

S u

Mən də daşqın sellər kimi çağlaram,
Yol izini hər tərəfdən bağlaram.

B u l u d

Mən də, mən də...

G ö z ə l B a h a r

Sən neylərsən, qalx söylə!

B u l u d

Mən də verib yoldaşlarla əl-ələ,
Qışı tapıb şimşəyimi çaxaram,
Bir vuruşda yandıraram, yaxaram.

G ö z ə l B a h a r

Aranmamış qalmasın bir dağ, dərə,
Tutun onu, tez gətirin hüzurə!

Dördü də gedir. Musiqi çalınmağa başlayır. Hamı bir ağızdan oxuyur.

H a m ı

Yaşa, yaşa, Gözəl Bahar!
Yaşa, yaşa, hey bəxtiyar!
Sən bizlərə verdin həyat,
Səndən aldıq biz qol-qanad.
Sən bizə nəşə, can verdin,
Çox parlaq bir dövran verdin,
Yaşa, yaşa, Gözəl Bahar!
Yaşa, yaşa, hey bəxtiyar!

Onlar oxuyarkən C e y r a n oynaya-oynaya Gözəl Bahara yanaşır, ayaqları üstünə qalxaraq, əllərini onun dizlərinə qoyur. Gözəl Bahar əli ilə onun başını oxşayır. Hava birdən-birə tutulur. Göy gurlayır. Şimşək oynayır. Hamı heyrətlə o tərəf-bu tərəfə baxır. Q ı ş ı tutub gətirirlər. Qış Gözəl baharın qarşısında başını aşağı dikib durur.

G ö z ə l B a h a r

Bircə mənə söylə görüm, a yassar,
Bağ-bağçamı neçin etdin tar-mar?
Saldın çölə, dağa, bağa şivəni,
Qar-buz ilə çulğaladın ölkəni.
Bilmirdinmi mənim də qüvvətim var?
Yer üzündə şanım var, şövkətim var?

Q ı ş

Çox öyünmə, varın, şövkətin qalsın!..

G ö z ə l B a h a r

Şimşək yaxsın bunu, İldırım çalsın!..

Q ı ş

Səndən əskik deyildim mən, öyünmə,
Bu dövlətlə, bu cəlalla söyünmə!..
Qəhrəmanam, Qar-Borandan gücüm var,
Bu çöl, dərə, yamaclarla öcüm var.

G ö z ə l B a h a r

Sus, danışma, oyna Şimşək, bunu al,
Ey İldırım, qəhrəmanı tez ol çal!

İldırım gurlayır, şimşək oynayır. Qış yerə yıxılır.

G ö z ə l B a h a r

Çal, çalğıçı, gənclərimiz oynasın!..
Don ürəklər bu şən gündə qaynasın!

Çalğıçılar bir oyun havası çalır.

G ö z ə l B a h a r

(*ayağa qalxaraq*).

Dostlar, durun! Bəyənmədim mən bunu.
Gəl oynayaq "Adı gözəl" oyunu.

Musiqi çalınır, Gözəl Bahar, Torpaq, Günəş, Su, Külək, Bulud bir tərəfdə, Qaranquş, Bənövşə, Bülbül, Qızılgül, Zanbaq, Arı, Kəpənək, Qərənfil bir tərəfdə qarşı-qarşıya durur.

G ö z ə l B a h a r d ə s t ə s i

Ağ tərək, ağ tərək,
Adı gözəl kim gərək?

Q a r a n q u ş d ə s t ə s i

Bizə şən Bahar gərək.

G ö z ə l B a h a r d ə s t ə s i

Tarnan gəlsin, zurnaynan?

Q a r a n q u ş d ə s t ə s i

Həm tar, həm də zurnaynan!

Hamı əl çalır. Gözəl Bahar oynaya-oynaya gedib Qaranquş dəstəsinə qarışır. Birinci dəstə yenə təkrar edir.

B i r i n c i d ə s t ə

Ağ tərək, ağ tərək,
Adı gözəl kim gərək?

İ k i n c i d ə s t ə

Bizə al Günəş gərək!

B i r i n c i d ə s t ə

Saznan gəlsin, qavalnan?

İ k i n c i d ə s t ə

Həm saz, həm də qavalnan!

Günəş oynaya-oynaya gedib ikinci dəstəyə qarışır.

B i r i n c i d ə s t ə

Ağ tərək, ağ tərək,
Adı gözəl kim gərək?

İ k i n c i d ə s t ə

Bir sərin Bulud gərək!

B i r i n c i d ə s t ə

Saznan gəlsin, qavalnan?

İ k i n c i d ə s t ə

Həm saznan, həm qavalnan!

Bulud oynaya-oynaya ikinci dəstəyə qarışır.

B i r i n c i d ə s t ə

Ağ tərək, ağ tərək,
Adı gözəl kim gərək?

İ k i n c i d ə s t ə

Gurlayan Külək gərək!

B i r i n c i d ə s t ə

Tarnan gəlsin, qavalnan?

İ k i n c i d ə s t ə

Həm tar, həm qavalnan!

Külək oynaya-oynaya ikinci dəstəyə qarışır.

B i r i n c i d ə s t ə

Ağ tərək, ağ tərək,
Adı gözəl kim gərək?

İ k i n c i d ə s t ə

Anamız Torpaq gərək!

B i r i n c i d ə s t ə

Saznan gəlsin, zurnaynan?

İ k i n c i d ə s t ə

Həm saz, həm də zurnaynan!

Torpaq oynaya-oynaya onlara yaxınlaşanda öz dəstəsi bir-bir ona qarışır, bir-birinin arxasınca ortada bir-iki dairə oynadıqdan sonra öz əvvəlki yerlərində sıra ilə durub əl çalırlar. Bu dəfə qaranquş dəstəsi də onlara qarışır. Çalğı səsləri artır, şən havalar çalınır, hamısı sevinc və fərəhlə oynayır, oxuyur.

H a m ı

Yaşa, yaşa, gözəl Bahar!
Yaşa, yaşa hey bəxtiyar!
Ölkəmizin hər fəslində
Min fərəh var, min nəşə var...

P ə r d ə

1910

ÇOBAN

İki pərdəli uşaqlar üçün teatr

MƏCLİS ƏHLİ

D u r s u n – çoban
D i l ə f r u z x a n ı m – bəy arvadı.
P ə r i x a n ı m – Diləfruz xanımı bacısı
D i l ş ə d x a n ı m – Pəri xanımın qızı.
A s l a n – Pəri xanımın nökəri.

BİRİNCİ MƏCLİS

Səhnə Pəri xanımın ağaclı, güllü həyətini təsvir edir. Dursun əlində bir səbət alma qapıya yanaşıb, itələyir, qapı açılır. Ətrafa baxıb heç kimi görmür. Yorulmuş olduğundan yerə oturur.

D u r s u n. – Lap yoruldum. Havada o qədər istidir ki, adamın dil-dodağı quruyur. Az yol deyil, kim bilir bu istidə piyada neçə ağac yol gəlmişəm?! Bizim kənddən buraya qədər az olsa gərək yüz ağac yol olsun, bəlkə daha da çoxdur. Eh, allah kəssin bu bəylərin xasiyyətini. İki gündə bir görürsən ki, yenə bir səbət alma, armud, nə bilim nə zir-zibil hazırlayıb deyir: "A gədə, Dursun, bunu Dilşad xanıma apar!.." Nə bilim salam yetir, belə de, elə et. Axır heç demir ki, bu istidə bu qədər yolu getmək olurmu? Di gəl bunlara bunu qandır. Heç bilmir ki, harada bişib, elə deyir, bir qaşıq da bura tök... Ah, necə edim!.. Bircə əlimə fürsət düşəydi... Elə ola idi ki, heç kəs mənim sözümdən çıxa bilməyəydi. Bu bəyləri qara çomağın qabağına qata idim. Dərə təpə baş aşağa, baş yuxarı o qədər dolandıra idim ki, lap mala dönə idilər. Onda bilərdilər ki, bu Dursun nələr çəkir. (*Almaları əlinə götürür)* Oxay, nə gözəl almalardır! Görəsən özləri də rəngləri kimi dad-lıdırmı? (*Kağıza baxır)* Hələ bu cızma-qara nədir ki, mənə verdi? Yaxşı, bu almaları yeyirlər. Bu çox gözəl! (*Kağıza baxır*). Görəsən bu-nun içində nə var? Qərəz ki, bu bəylərin işindən heç cin, şəyatin də baş çıxartmayır.

D u r s u n. Salaməleyküm, Ay Aslan!

A s l a n. Əleyküməsəlam, ay Dursun! Yenə Diləfruz xanım nə göndərmişdir?

D u r s a n. Heç bir az almadır! Sən allah, tez ol, yorulmuşam, məni xanımın yanına tez apar ki, bunları verib bir az rahat olum, çox yorulmuşam, susuzluqdan lap ölürəm.

A s l a n. Tələsmə, mən xanımı rahatsız edə bilmərəm, bir az otur, dayan, xanım özü bağçaya çıxacaqdır, onda sözünü deyərsən. Sonra gəl mənim otağıma, səni o qədər yedirdib, içirdim ki, lap öküz kimi şişəsən! Hələ otur. (*Gedir)*

D u r s u n. Axmağın biri axmaq, özünü mənə tanıdır. Doğrusu ki, özgənin evində adam heç rahat olmayır, yediyi, içdiyi də canına yapışmayır. Ah, bircə qab su ola idi, içə idim. Ah, Noçalı bulağı burada ola idi. Ağzımı dirəyib bir doyunca içə idim! (*Yenə almalara baxır)* Oxay, sizin qadanızı alım, a qırmızı almalar! Bax nə qədər gözəldirlər! Ax, susuzluqdan öldüm. Gəlsənə bu almaların birini yeyim, xanım hardan biləcəkdir? (*Yeyir*). Ax nə dedin, nə ləzzətlidir!.. A kişi, bu bəylər vallah ağızlarının dadını yaxşı bilir (*birini də yeyir*). Bax, indi ağzım ləzzət anlayır. Yoxsa, səhərdən axşama kimi yavan əppək köşəməkdən dişimin əti də qaçıbdır. Əgər soruşsalar, deyərəm ki, xanım səkkiz alma göndərmişdir. Amma dadı damağımda qaldı. Heç doymadım. Gəlsənə birini də yeyim. (*Götürüb birini də yemək istəyir. Uzaqdan xanımları və Aslanı görüb tez yerinə qoyur*).

P ə r i x a n ı m, D i l ş a d x a n ı m və A s l a n gəlirlər.
Dursun ayağa qalxır!

A s l a n (*xanımlara*). Xanım, Dursun yenə təzə alma gətirmişdir. (*Dursun baş endirir*).

P ə r i x a n ı m. Çox gözəl!

D i l ş a d x a n ı m. Sağ olsun xalam, heç bizi yaddan çıxartmayır.

P ə r i x a n ı m. Ah, Dursun, nə var, nə yox?

D u r s u n (*almanı Dilşad xanıma verir*). Sağlığınız! Xanım sizə səkkiz alma göndərdi və sizi də soruşurdu. Bu kağız sizə yetişəcəkdir.

P ə r i x a n ı m. Ağanın, xanımların kefi necədir?

D u r s u n. Çox yaxşıdır, sağ ol, xanım, bir də bilməyirəm xanım nə tapşırmışdı. Vallah, yadımdan çıxdı.

P ə r i x a n ı m. Nə tapşırmışdı? Bəlkə lazımlı şeydir, neçün yadından çıxartdın?

D u r s u n (*fikrə gedib*). Heç, heç, elə şey deyil idi, eybi yoxdur.

D i l ş a d x a n ı m (*almaları əlinə alıb*). Amma xalamın da bu sovqatlarından keçmə! Seçir, harada yaxşısı varsa yenə göndərir ki, qoy Dilşad yesin. Amma nə almalardır!..

D u r s u n. Xanım dedi ki, bir parça kağız da yazsın.

P ə r i x a n ı m. Yaxşı, yaxşı... yazaram! Yoldan gəlmisən, get bir az rahat ol. Adə, Aslan apar Dursuna bir az yemək ver.

D u r s u n (*gedə-gedə*). Sağ ol, xanım! (*Aslan ilə Dursun gedirlər. Pəri xanım kağızı oxuyur*).

D i l ş a d x a n ı m. Ana, xalam nə yazır?

P ə r i x a n ı m. Dilşad xanıma çox-çox salam! (*birdən-birə*). Bax, görürsənmi, bu çoban oğlu çobanı, məni aldadır. Xalan on alma göndərmişdir, görünür ki, yolda ikisini zəhərmarlamış. Onun nə cürəti var mənə göndərilən şeyi yesin! İndi ona göstərərəm.

D i l ş a d x a n ı m. Nə edək, yeyib, anlamayıb, ay ana, sən allah, heç üzünə gəlmə!

P ə r i x a n ı m. Necə anlamayıb? Mən ona yaxşı anladaram ki, bir də belə qələtləri etməsin.

D i l ş a d x a n ı m. Sən allah, ay ana, bağışla, acıqlanma!

P ə r i x a n ı m. Yox, yox, olmaz! Sən nökərlərin işini bilməyirsən. Mənim işimə qarışma. A gədə, Aslan, Aslan...

A s l a n (*yüyürə-yüyürə*). Bəli, xanım, nə buyurursan?

P ə r i x a n ı m. Tez ol, Dursunu bura çağır, gəlsin, yüyür.

A s l a n. Baş üstə xanım, quş kimi çağıraram.

D i l ş a d x a n ı m. Ax, ay ana, sən nə qədər hirslisən! Bunu bu dəfəlik bağışla!

P ə r i x a n ı m. Qızım, bağışlamamış nə edəcəyəm? Amma bir az tənbeh etməyin zərəri yoxdur.

A s l a n ilə D u r s u n gəlir. Aslan Dursunun başını əyir.

A s l a n. Dursun, Dursun gəl xanıma baş vur, bir az da... bir az da!..

P ə r i x a n ı m (*acıqlı*) Əl çək! (*Dursuna*) Qoçaq, de görüm, Dilәfruz xanım neçə alma göndərmişdi?

D u r s u n (*gülə-gülə*). Səkkiz alma.

P ə r i x a n ı m (*gülə-gülə*). Səkkiz alma?

D u r s u n. Bəli xanım, səkkiz alma.

P ə r i x a n ı m. Doğrusunu de!

D u r s u n. Xanım, doğru deyirəm, səkkiz alma göndərmişdi.

P ə r i x a n ı m. Yox, yalan deyirsən! Doğrusunu de, yoxsa sənə ağır tənbeh edərəm!

D u r s u n (*qorxa-qorxa*). Xanım, səkkiz alma göndərmişdi!..

P ə r i x a n ı m. Yox, on alma göndərmişdir! De görüm ikisini nə etdin?

D u r s u n (*Pəri xanımın ayağına yıxılır*). Bağışla xanım, sən allah bağışla! (*Birdən ağlayır*).

P ə r i x a n ı m. De görüm sən almanın ikisini nə etdin?

D u r s u n Yedim!.. Bilmədim, xanım!..

A s l a n (*yerdən bir az torpaq götürüb Dursunun ağzına verir*). Qoçaq, indi ki, bilməyib yemisən, al bu torpağı da ye! (*Dursun onu itələyir*).

P ə r i x a n ı m. Bilmirsən bu cür işin üstündə adamı necə tənbeh edərlər?!

D u r s u n. Bilirəm, xanım, bağışla, qələt eləmişəm, daha yeməmərəm, vallah yeməmərəm!.. Mən elə bildim ki, sən başa düşməzsən, susuzluqdan ölürdüm, yedim. Yoxsa yeməzdim, sən allah, bağışla, xanım!

P ə r i x a n ı m. Yaxşı, yaxşı... qalx ayağa, bu dəfəlik bağışlayıram, amma bir də belə qələt eləməyəsən!..

Dursun ayağa durub, hamıya qorxa-qorxa baxır və büzülüb boynunu qaşıyır.

A s l a n. Almanı yediyi bəs deyil, indi də mal kimi qaşınır.

D u r s u n (*yerə yıxılıb*). Sən allah, xanım, bağışla, istəyirsən di məni öldürsünlər, əzsinlər... Bircə söz səndən soruşacağam!

P ə r i x a n ı m. De görüm, nə deyirsən?

D u r s u n (*dayana-dayana*). Xanım... başına dönüm, bircə de görüm, sən hardan bildin ki, almaları mən yemişəm? Sənə bunu kim dedi? Mən almaları elə gizlin yemişəm ki, quş da görməmişdir, heç şeytanın da xəbəri olmamışdır!.. Sən allah, xanım, de görüm, bunu sənə kim xəbər verdi?

P ə r i x a n ı m (*gülə-gülə*). Sənə çox təəccüb gəlir?

D u r s u n. Çox təəccüblü işdir, bəs nədir?!

P ə r i x a n ı m. İstəyirsən biləsən mənə kim xəbər verdi?

D u r s u n. Başına dönüm xanım, de görüm kim xəbər verdi?

P ə r i x a n ı m. Bax, görürsən, bu bir parça kağız mənə xəbər verdi. Sən almaları yeyəndə, bu kağız görmüşdür (*gülə-gülə gedirlər*).

D u r s u n. Hay, zəhrimara qalmış kağız! Tüfu!.. Yaramaz!.. Mazaratın birisi!..

A s l a n (*gülə-gülə*). Bildin?! Daha bəsdir, gəl gedək! Belə iş edəndə kağızın ağzını elə yum ki, heç xəbər verə bilməsin!

D u r s u n. Bu kağızın da dili varmış! .. Görünür ki, bizim xanımlar, ağalar da azca aşın duzu deyildir. Sehr və cadudan da başları çıxarmış. Bir parça kağız ilə də danışırlar...

A s l a n. Bəs, sən bunu bilməyirdin?

D u r s u n. Yox, vallah bilməyirdim, amma indi bildim, daha bundan sonra ayıq olaram.

A s l a n. Bildin ki... (*əlini başına vurur*) Kül başına!.. (*gedir*).

D u r s u n. Əcəb işdir, bir parça kağız danışır, hər şeydən xəbər verir. İndi bildim. Bundan sonra mən aldanmaram. Mənə də ayı boğan oğlu Dursun deyərlər (*fikrə gedir*). Aha, ona görə bu bəylər belə dövlətli olurlar... Hər şeyi şeytan kimi danışdırıb bilirlər.

Bu halda Pəri xanım əlində kağız və qızıl bilərzik gəlir.

P ə r i x a n ı m. Al, bu kağızı və bilərziyi xanıma verərsən, itirmə ha!..

D u r s u n (*təəccüblü*). Bax, elə xanımın tapşırdığı bu idi. Bunu hardan bildin, xanım?

P ə r i x a n ı m (*gülə-gülə*). Bunu da kağız xəbər verdi.

D u r s u n (*təəccüblə əlindəki kağıza baxır*). Bay, başına dönüm Pəri xanım, bu nə yaramaz şeydir!

P ə r i x a n ı m. Bəs!.. Daha vaxt keçir, yubanma, get!..

D u r s u n. Sağ ol xanım!.. (*kağıza təəccüblə baxa-baxa gedir)*

P ə r i x a n ı m. Sağ ol!..

P ə r d ə s a l ı n ı r.

İKİNCİ MƏCLİS

Məclis Pəri xanımın bağçasında vaqe olur. Dursun əlində bir səbət armud, yorulmuş bir halda bağçaya gəlir.

D u r s u n. Ah, bu bəylərin də zəhirmar bəxşəyişi qurtarmaz ki!.. Bu uzun yolu şey daşımaqdan yoruldum. Sonra da iki saat ac, susuz otur, xanımları gözlə!.. (*səbətə baxır*). İndi də armud göndərib, özü də yenə bu zəhirmar kağız iylə!.. Tuf, tuf! Zəhrimara dursun, acından can da versəm, bir dənə yemək olmaz. (Kağızı göstərib). Çünki bu zəhrimar xəbər verəcək! Susuzluqdan ciyərim yanır, yəni bundan bir dənə yesəm nə olar? İndiyə kimi yadıma düşməyir?! (*gülür*). Ha, ha, ha... Ay şeytan kağız! Yəni eylə oldu ki, ayı boğan oğlu Dursan sənin qədər də bilmədi. (*Kağızı götürüb bir çuxurda basdırır*). Yaxşı, gözəl kağız, sən də yoldan gəlib yorulmusan, bir az yat, burada dincəl! Yat, yat, bir az rahat ol, gözlərini də bərk-bərk yum! (*Ətrafa baxır).* Bax, belə fənd gələrəm!.. Bu, heç şeytanın da fikrinə gəlməzdi! Qara üz kağız! De görüm, indi mən nə qayırıram (Armuddan yeyir). Xanıma indi nə xəbər verəcəksən? (*Birini yeyir)* Sənin başına elə oyun gətirməmişəm ki, bir şey görə biləsən. Deyirlər, "Dursun axmaqdır, heç zad bilməyir". Nə üçün axmaq oluram, mən ki, şeytana papış tikirəm. Cadu və sehrin gözlərini bağlayıram, əgər qoçaqsan de görüm mən nə qayırıram? (Yenə armuddan yeyir). Yox, daha bilməzsən! Yat, yat, bir az rahat ol, mən də armuddan bir qədər yeyib, qarnımı doydurum. Gözlərini yum ha, xəbərçi! Sonra yalan-palan hər nə ağzına gəldi xəbər vermə ha!.. Bax, dünən xəbərçilik etməsəydin, bu gün səni yerə basdırmazdım. Daha bəsdir. Amma nə ləzzətlidir!.. (*Kağızı çıxarıb ona xitabən)* Bəsdir yatdın. Mən də heç yata bilmədim. Heylə buradaca oturub, armudlara baxırdım. Sən deyən yaxşı armuda da oxşamayırlar. Gəl dost olaq, bir az oturub danışaq. (*Kağızı əlilə sığallayır*). Quzum kağız, gözüm kağız! De görüm xanım sənə nə tapşırmışdır? Nə üçün dinməyirsən? Danışıb söyləsən a? ..ha, ha, ha... Qorxma, mən sənin kimi xəbərçi deyiləm, xanıma xəbər vermərəm. De görüm, de. Xanıma nə danışacaqsan? Niyə dinməyirsən? Səninlə deyiləm? Bax, əzizim, bu Dursunun boz üzünü görməmisən? Bu yumru boş çomağı görürsənmi? Vallah, təpəndən elə endirərəm ki darmadağın dağılarsan! Heç olmasa bir kəlmə danış! Danışmaya-caqsan? İndi belə? Di dayan!.. (*Çomağı qaldırıb kağızı vurur*) Murdar, gördünmü?! Xanımları görəndə dilotu yeyirsən, məni görəndə dilin qarnına düşür, lal olursan! İndicə səni bülbülə döndərərəm.

Kağızı çomaq ilə vurur. Aslan uzaqdan Dursunu görüb gəlir.

A s l a n. Adə Dursun, Dursun!.. Nə qayırırsan?

D u r s u n (*kağızı*). Yenə danışmayacaqsan? Vallah dərini boğazından çıxardacağam!

A s l a n (*Dursunu tutub*). Ay ayı oğlu ayı. Kağızı nə üçün vurursan?

D u r s u n. Əl çək, əl çək!.. Bunun heyfini də səndən alaram. (*Kağıza vurur*) ha, indi danışma!

P ə r i x a n ı m ilə D i l ş a d x a n ı m gəlirlər.

P ə r i x a n ı m. Ah, nə səs-küydür, nə olub?

A s l a n. Adə, a Dursun, xanımlar gəlir, dayan, bəsdir!

P ə r i x a n ı m. A gədə, kağızı nə üçün döyürsən? Ay Aslan, qoymasana!

A s l a n. A xanım, a başına dönüm! Məyər bu heyvan oğlu heyvan bir söz qanır?!

P ə r i x a n ı m (*Dursunun qolundan tutur*) A gədə, dəli olmamısan ki, nə qayırırsan?

D u r s u n. Dayan, xanım, bu şeytan oğlu şeytan ilə hələ işim çoxdur.

P ə r i x a n ı m (*yavaş-yavaş*). Kağızı döyməkdən nə çıxar? Sənin ləyəm, dayan armudları dağıtdın!

D u r s u n. De, get qurban ol xanıma! Yoxsa dərini boğazından çıxardacaqdım!

D i l ş a d x a n ı m (*kağızı yerdən götürüb*). Ay, Dursun, bu kağızı nə üçün döyürsən?

D u r s u n. Heç xanım, bunun günahı çoxdur! (*Armudu götürüb səbətilə verir*)

A s l a n. Görünür ki, armudlardan yenə yeyib, kağızı döyür ki, xəbər verməsin.

D u r s u n. Yox, yox yeməmişəm! Nə xəbər verəcək?

P ə r i x a n ı m. Yaxşı, neçə armuddur?

D u r s u n (*tez*). On dənədir, on dənə!

D i l ş a d x a n ı m (*gülə-gülə*). On dənədir, onunu da yeməmisən ki?

D u r s u n. Yox, yox... mən necə yeyə bilərəm?!

P ə r i x a n ı m. Çox yaxşı, görək indi kağız nə cavab verəcək?

D u r s u n. Görək!..

P ə r i x a n ı m. (*kağızı oxuya-oxuya*). Demək ki sən heç yeməmisən?

D u r s u n. Yox, xanım, yox!..

P ə r i x a n ı m (*uca səs ilə*). Amma kağız yenə xəbər verir ki, iyirmi dənə armud göndəriblər!

D u r s u n. İnanma, xanım, inanma, yalan deyir.

P ə r i x a n ı m. Yox, doğru deyir, de görüm o biri on armudu nə etdin?

D u r s u n. İnanma, xanım, vallah yalan deyir.

P ə r i x a n ı m. Armudları yemisən?

D u r s u n (*qarnına vurur*). Yox, vallah xanım, onu döymüşəm, acığından xəbər verir.

P ə r i x a n ı m. Bəs o biri on armud necə oldu?

D u r s u n. Yalan deyir axır... vay allah...

P ə r i x a n ı m. Necə yalan deyir? Kağız yalan danışmaz. Yaxşısı budur ki, boynuna götür.

D i l ş a d x a n ı m .Qorxma, doğrusunu de, mən qoymaram səni döysünlər.

D u r s u n. Xanım, vallah yalan deyir! O haradan gördü? Onu bir arşın yerin altında basdırmışdım.

H a m ı (*təəccüblü*) Yerə basdırmışdın?

D u r s u n (*qışqırır*). Yalan deyir, yalan!.. İnanmayınız!

P ə r i x a n ı m. Sən dedin kağızı yerə basdırmışdın?

D u r s u n. Bəli, xanım, bəli! O yalan deyir, heç zad görmədi, vallah görmədi, billah görmədi!.. O necə görə bilərdi...

A s l a n çuxuru görür.

A s l a n. Xanım, xanım, bax! Kağızı buraya basdırıbmış!

H a m ı s ı (*çuxura yanaşıb*). Ay, buraya basdırıbmış!

A s l a n (*gülə-gülə*). Ha, ha, ha!.. Xanım, kağızı Dursun buraya basdırıbmış! Sonra da armudları yeyibmiş ki, kağız görüb xəbər verməsin, elədirmi?

P ə r i x a n ı m. İndi daha bilmişik, boynuna al ki, yemisən!

D u r s u n. Yalan deyir. Of, of... (*ağlayır*).

P ə r i x a n ı m. Tez ol, tez ol. Boynuna götür, yoxsa...

D u r s u n (*ağlayır*). Ax, allah!.. Bağışla məni, xanım, qələt eləmişəm!

P ə r i x a n ı m. Yemisən?

D u r s u n. Bəli xanım, yemişəm! Zəhrimar olaydı!.. (*ayaqlarına yıxılıb ağlayır*).

P ə r i x a n ı m (*gülə-gülə*). Sən qorxmadınmı yedin?

D u r s u n. Xanım, mən lap dərin-dərin basdırmışdım. O ki, bir şey görmədi, amma yenə xəbərçilik elədi. Bağışla, məni, xanım, sən allah bağışla! Daha bundan sonra heç yemərəm. Bu kağız işin hamısını sizə xəbər verir. Bu sehr və cadudur.

P ə r i x a n ı m. Qalx ayağa, axmaq, sən necə sadə və axmaq adamsan! Sən bu kağızı sehr və cadu bilirsənmi?..

D u r s u n (*qaşına-qaşına*). Bəli xanım, cadu olmasa o haradan bildi ki, mən armudları yedim?

P ə r i x a n ı m. Yox, Dursun, kağızda cadu ola bilməz. Yaxın gəl, bircə bax, bu hərfləri görürsənmi? Bax, mən hərfləri biri-birinin yanına düzürəm, sonra orada hər nə yazılıbsa oxuyub bilirəm. Əgər bu hərfləri bilsən, sən də bizim kimi oxuyub yazmağı bilərsən. Biz oxumuşuq, bilirik, amma sən oxumamışsan! Anladınmı?

D u r s u n. Bu cızma-qara əyri hərfləri əvvəl şeytan düzəldib?

P ə r i x a n ı m. Günahdır, Dursun, elə sözləri danışma! Bunları əvvəl yaxşı alim adamlar düzəltmişdir.

D u r s u n. Xanım, bu hərfləri mən də öyrənə bilərdimmi,

P ə r i x a n ı m. Əlbəttə öyrənə bilərsən. Yazı-pozu bilmək çox gözəl şeydir. İnsanın əqlini kamalını, biliyini artırır, insanı xoşbəxt edir. İnsana yalqızlıqda yoldaş kimi olar. Anladınmı? Sən də oxu öyrən, indi mən sənin günahını bağışlayıram!

D u r s u n. Çox sağ ol, xanım, yaxşı sözə canım qurban!..

P ə r d ə s a l ı n ı r.

1912

İNTİQAMÇI XORUZ

İki pərdəli uşaq dramı

ŞƏXSLƏR

H ə s ə n – İşdən qovulmuş işçi
A s l a n – bəyin mehtəri
S ə n ə m – qoca, yoxsul qadın
S a l m a n – koxa
S ə f ə r b ə y – mülkədar
K ə r i m b ə y – onun qardaşı
Y e t ə r – Səfər bəyin arvadı
B a d a m – onun qızı
B a ğ b a n – bəyin bağbanı
S o n a – bağbanın qızı
K a z a k l a r

BİRİNCİ PƏRDƏ

Səhnə yol ətrafında kiçik bir meşəni təsvir edir.
Kiçik ağaclar, kollar.

H ə s ə n (*yırtıq paltarda, əlində dəyənək çiynində bir çuval gəlir*). Yoruldum. Hava nə qədər istidir. (*Çuvalı yerə atıb bir kötük üstündə oturur*) Mədəndən də qovuldum. Heç bir yerdə iş də vermədilər. (*Çuvaldan çıxardığı çörəyi kəsib yeyərkən ayaq səsi duyur. Diqqətlə baxdıqdan sonra*) O kimdir? Dos-doğru bura gəlir. (*Ağac altında gizlənir)*

A s l a n (*daxil olur, qorxa-qorxa ətrafa baxdıqdan sonra*). Burada gizlənmək olar. (*Oturur*) Amma tapsalar, qulaqlarımdan başqa, başım da gedəcək.

H ə s ə n (*yavaş-yavaş ona yaxınlaşıb birdən*). Sən kimsən, eloğlu?

A s l a n (*diksinib qalxır və heyrətlə ona baxır).* De görüm, sən kimsən?

H ə s ə n. Mən? Mən işdən qovulmuş bir işçi!

A s l a n (*ürəkli*). A... ha!.. Mən də bəyin qəzəbindən qaçan bir xidmətçiyəm.

H ə s ə n (*yaxınlaşıb*). Bəyin qəzəbindən qaçan?

A s l a n. Bəs, bəy qəzəbindən qaçan!.. Zalım oğlu, qulaqlarımı kəsdirmək istəyirdi.

H ə s ə n. Nə üçün?

A s l a n. Nə üçün? Onu sormazlar ki. Kefi belə istəyir.

H ə s ə n. Hər halda səbəbsiz deyil!

A s l a n. Doğrudur, səbəbsiz deyil. Bəyin, çər dəymiş, bir kəhər atı var. Həmişə deyər ki, bu ata yaxşı bax!.. Hakimin adamları bu atı səhərdən minib qan-tər içində gətirdilər. Atı gəzdirdim, tərini soyutdum. Qaşovladım. Sonra axura bağlayıb qabağına arpa, saman tökdüm. At yemədi. Yerə yıxılıb zarımağa başladı. Tez gedib baytar çağırdım. Ata baxıb, dedi: buna çara yoxdur, at qançır olubdur. Bəy əhvalatı bildi. Məni çağırıb dedi: sənə deməmişəmmi ata yaxşı bax!.. O at ölsə, qulaqlarını kəsdirəcəyəm. Gördüm at ölür. Başımı götürüb qaçdım.

H ə s ə n. Aha... belə!..

A s l a n. Bəs, belə... Məni tutmaq üçün adam göndərəcək. Heç bilməyirəm neyləyim?

Hə s ə n. Qorxma, tapa bilməzlər.

A s l a n. Onlar qurd kimi iy bilirlər, evin yoxmu, bir neçə gün məni saxlayasan?

H ə s ə n. Yox... Mən də yurdsuz, yuvasız adamam. Fabrikdə bir kiçik daxmam var idi, onu da əlimdən aldılar. Yaşamaq üçün bu yaxın kəndlərə gəlmişəm.

A s l a n. Yavaş, ayaq səsi gəlir... bax, onlardır, məni gördülər.

S a l m a n. Tapmışıq, gizlənmə, çıx meşədən!

K a z a k. Yaxşı yerdə əlimə düşmüsən. Gəl, qabağıma düş, gedək!

A s l a n. Mən gedə bilmərəm.

S a l m a n. Bəyin atını qançır edib öldürə bilirsən?!

A s l a n. Mənim nə günahım, atı hakimin adamları qançır etdi.

K a z a k. Çox danışma, bəy səni çağırır, gəl kişiyə cavab ver, bu at nə üçün öldü?

H ə s ə n. Yox, o gedə bilməz.

S a l m a n. Sən kimsən?

H ə s ə n. Mən? Mən bir işçi.

K a z a k. Ay adam, tez ol çıx, yoxsa...

A s l a n. Yoxsa... bah... qorxdum. Siz məni tutub apara bilməzsiniz.

S a l m a n. Canını da alarıq.

A s l a n. Hünəriniz var, gəlin, tutun.

H ə s ə n (*qollarını çırmalayıb əlində dəyənək hücum edər kimi*). Gəlin, gəlin!

S a l m a n (*kazaka*). Nə üçün durub baxırsan?

K a z a k. Görmürsən, kişi ölümü gözü altına alıb. Heç kəsdən qorxmayır.

A s l a n. Gəlin, gəlin, Aslanın qolunun gücünü görün.

S a l m a n. İnad etmə, gəl gedək. Bəlkə bəy səni bağışlayacaq.

A s l a n. Aldada bilməzsiniz. O qan çanağını mən yaxşı tanıyıram.

S a l m a n (*kazaka*). Sən sağdan, mən soldan. Haydı gəl! (*Hücum etmək istəyir*)

H ə s ə n. Qorxma, biz də iki nəfərik. (*Hücum edər kimi*) Burax gəlsinlər.

K a z a k. Ey adam, sən qarışma!

S a l m a n. Nə dursan, hərəkət et!

K a z a k. Görmürsən gözləri ac qurd kimi işıldayır.

A s l a n. Sizin gözünüz də qorxaq tülkü kimi oynayır.

Danışıq və ayaq səsləri

K a z a k. Ada, bizimkilər gəlir... Bizimkilər gəlir.

S a l m a n. Gəlin, gəlin, xaini yaxalamışıq.

Kazaklar yaxınlaşır

K a z a k l a r. Koxa, nə üçün durub baxırsınız? (*Tüfəngləri Aslana doğru uzadaraq)* Ey, meşədən çıx!

A s l a n. Durun ! Daha təslim oluram. (*Aslan irəli gəlir*)

H ə s ə n. Yox, təslim olma!

S a l m a n. Əllərini bağlayın! (*Kazaklar Aslanın qollarını bağlayır*) Haydı gedək!

Gedirlər.

H ə s ə n (*kötüyün üstündə oturub onların arxasınca baxdıqdan sonra*). Apardılar.

Məktəblilər müəllimləri ilə bərabər əllərində çiçək tənəzzöhdən dönərək bu nəğməni oxuyurlar.

M ə k t ə b l i l ə r

Bu ölkədə nələr yoxdur, baxsana!
Hey mədəndir diqqət etsən hər yana.

Yüksəldikcə sənət, bilik bayrağı.
Qızıl olur bu yurdun daş, torpağı.

Bir gün gələr hisli, paslı kənd-şəhər,
Təmizlənər, şəfəq kimi gülümsər
Zülmdən, cəhldən qalmaz bir nişan
İnqilabla doğar yeni bir cahan!

H ə s ə n (*məktəblilər gözdən qeyb oluncaya qədər arxalarından məmnun baxışlarla baxar və son beyti təkrar edər*).

Zülmdən, cəhldən qalmaz bir nişan,
İnqilabla doğar yeni bir cahan.

Sənəm qoltuğunda bir xoruz gəlir və Həsənə yaxınlaşınca xoruz banlayır. Həsən diksinib ayağa qalxır.

X o r u z. Quqquriqu... quqquriqu!..

S ə n ə m. Salam, oğlum.

H ə s ə n. Əleykəssəlam nənə.

S ə n ə m. Nə düşünürsən, oğlum?

H ə s ə n. Heç nənə!

S ə n ə m. Üz-gözündən görürəm, dərdli adama bənzəyirsən.

H ə s ə n. Nənə, indicə bəyin adamları kasıb bir kəndlini tutub apardılar, onu düşünürəm. Yoxsullar üçün yaşayış çox çətin olub.

S ə n ə m. Doğru deyirsən oğlum, bax, acından ayaqlarım yeriməyir. Yeməyə bir, şeyin varmı?

H ə s ə n. Var, nənə, var. (*Çuvaldan bir parça çörək və pendir çıxarıb verir)* Al nənə, ye!

S ə n ə m. Sağ ol, oğlum, sən əli, ürəyi açıq və sadiq adamsan. Al, mən də bu xoruzu sənə bağışlayıram. Ancaq bu adi xoruzlara bənzəməz, məzlumlara dost, zalımlara düşməndir.

H ə s ə n (*xoruzu alıb başını oxşayaraq*). Zalımlara bu xoruz nə edə bilər?

S ə n ə m. Dimdiyi ilə onları bir dəfə tutdumu, buraxmaz.

H ə s ə n. Əcəb xoruzdur, nənə, deyəsən mənimki gətirdi.

S ə n ə m. Bu intiqamçı xoruzdur. Al, get bəyin yanına, gücünü sına.

H ə s ə n. Sağ ol, nənə, gedib o kəndlini qurtaracağam.

S ə n ə m. Get, oğlum get! (*Sənəm meşəyə, Həsən isə yola doğru gedir*)

H ə s ə n. Qoçaq xoruzum, vuruşqan xoruza bənzəyirsən. Gedək, görüm məzlumları zalımların pəncəsindən necə qurtarırsan.

Xoruz (*gedərkən*). Quqquriqu!.. Quqquriqu!..

P ə r d ə

İKİNCİ PƏRDƏ

Səhnə Səfər bəyin bağçasını təsvir edir.

B a ğ b a n (*bağı suvara-suvara oxuyur*).

Şor yerlərdə bar olmaz,
Hayva, alma, nar olmaz.
Cibi dolu zalımdan
Yoxsullara yar olmaz.

Həsən qoltuğunda xoruz gəlir. Xoruz birdən banlayır.

X o r u z. Quqquriqu!.. Quqquriqu!..

B a ğ b a n (*Həsəni görüncə*). Ey, kimsən, nə edirsən?

H ə s ə n. Heç, bir iş üçün gəlmişəm.

B a ğ b a n. Sənə burda iş tapılmaz. Yoxsa xoruzu da bəyə rüşvət gətirmisən.

H ə s ə n. Xoruzumu? Onu heç dədəmə də vermərəm.

B a ğ b a n. Elə isə burdan tez get, yoxsa xoruzu əlindən alarlar, özünü də döyərlər.

H ə s ə n. Döyə bilməzlər, xoruzum qoymaz.

B a ğ b a n. Oho... demək o qədər qoçaqdır? Burda elə canavarlar var ki, xoruzunu diri-diri udarlar.

H ə s ə n. Uda bilməzlər, boğazlarında qalar. Bu sən bilən xoruzlardan deyil.

X o r u z. Quqquriqu!.. Quqquriqu!..

B a ğ b a n. Xoruzun doğrudan da qəribə xoruzdur. Di, gəl daha get, sənə burda iş olmaz.

H ə s ə n. Mən iş istəmirəm, bir işim var, deyirəm.

B a ğ b a n. Nə işin var?

H ə s ə n. Bəyin mehtəri Aslanı görmək istəyirəm.

B a ğ b a n. Sən onun nəyisən?

H ə s ə n. Dostu.

Bağbanın qızı Sona gəlib onları dinlər.

B a ğ b a n. Onu görə bilməzsən, dustaqdır.

S o n a. O qədər döymüşlər ki. (*Gözlərini silər*)

H ə s ə n. Baba, bu kimdir?

B a ğ b a n. Qızımdır. Bəyin evində qulluq edir. Beş ildir xəstədir.

H ə s ə n. Xəstəliyi nədir?

B a ğ b a n. Ürəyi tutqundur, açılmayır.

H ə s ə n. Bəs nə zaman açılacaq?

B a ğ b a n. Kim bilir.

Kərim bəy daxil olur. Bağban qızı ilə gedir.

K ə r i m b ə y (*Həsənə*). Ey, sən kisən?

H ə s ə n. Mən?

K ə r i m b ə y. Sən!

H ə s ə n. Mən?

K ə r i m b ə y. Sən, sən!.. De görüm burada nə eləyirsən?

H ə s ə n. Mən?

K ə r i m b ə y. Sən, sən tez ol, uzatma!

H ə s ə n. Məni soruşursan?

K ə r i m b ə y. Səni soruşuram, cavab ver, axmaq! (*Ayaqlarını yerə çırpır)*

H ə s ə n. Bəyi görəcəyəm.

K ə r i m b ə y. Bəyin vaxtı yoxdur. Xörəkdən sonra rahatlanır.

H ə s ə n. Yoxsa sən bəyin aşpazısan?

K ə r i m b ə y (*acıqlı hücum edərək*). Sus, alçaq! Mən bəyin qardaşıyam, anladın?

H ə s ə n. Anladım.

K ə r i m b ə y. Bu xoruz sənindir?

H ə s ə n. Mənimdir.

K ə r i m b ə y. Yağlı xoruzdur, bu plov başına yaxşıdır. Ver bura!

H ə s ə n. Yox, verə bilmərəm, onu mənə nənəm bağışlayıb.

K ə r i m b ə y. Hər kəs bağışlayıb, mənə gərək deyil, sənə ver deyirəm. (*Xoruzu almaq istər, xoruz onu dimdiyi ilə tutar*) Vay, vay! Burax məni yaramaz!

H ə s ə n. Bu xoruzu sənə verə bilmərəm.

K ə r i m b ə y. Vay, vay, burax məni, yoxsa...

S a l m a n (*tələsik daxil olur*). Nə var, nə olub?

K ə r i m b ə y. Koxa, koxa, tez ol məni bu xoruzun əlindən qurtar!

S a l m a n (*yüyürüb Kərim bəyi qurtarmaq istərkən, özü də ona yapışır*). Vay, vay...

K ə r i m b ə y. Ədə, ayağımı əzdin, sən məni qurtar deyirəm!

S a l m a n. Ay bəy, mən də yapışdım.

K ə r i m b ə y. Burax məni, qolumdan neçin tutursan?

S a l m a n. Mən sizi tutmamışam.

H ə s ə n (*xoruzun başını oxşayaraq*). Qoçaq xoruzum sən beləsənmiş?

X o r u z. Quqquriqu!.. Quqquriqu!..

K a z a k l a r gəlirlər.

K ə r i m b ə y. Tez olun, tez olun, məni qurtarın!

K a z a k l a r. Bəyi neçin tutmusan? Çəkil heyvan! (*Hamısı yapışırlar*) Vay, vay...

K ə r i m b ə y. Sizə nə oldu?

K a z a k l a r. Biz də yapışdıq.

K ə r i m b ə y. Bu nə bəla xoruzdur. (*Həsənə)* A gədə, bir mənə bax! Bu xoruzunu götür, rədd ol burdan get!

H ə s ə n (*gülür*). Ha... ha... gülməli işdir. Hamısı zəncir kimi bir-birinə bağlanıb. (*Həsən gedir. Onlar da arxasınca qaçırlar)*

K ə r i m b ə y. Heyvan, ayaqlarımı əzdin.

S a l m a n. Sən də bəy, qabırğalarımı qırdın...

Bəyin arvadı Y e t ə r, qızı B a d a m gəlirlər...

Y e t ə r. Ay Kərim, bu nə oyundur?

K ə r i m b ə y. Yaxın gəl, gör nə oyundur.

B a d a m. Böyük kişilərə bax, uşaq kimi atılıb-düşürlər.

Y e t ə r (*kazaklara*). Çəkilin, çəkilin oynamağa adam tapdınız.

B a d a m. Rədd olun! (*Hər ikisi yapışır*)

Y e t ə r. Vay!

B a d a m. Mən də, vay! (*Həsən gülə-gülə qaçır. Bəy gəlir, Kərim bəy onu görüncə)*

K ə r i m b ə y. Bəy də gəlir.

S ə f ə r b ə y. Bu nə oyundur? Nə üçün atılıb düşürsünüz?

K ə r i m b ə y. Bizdə taxsır yoxdur. Bu xoruz bizi oynadır.

S ə f ə r b ə y (*arvadını çəkib*). Ay arvad, dəli olmusan? Sən nə üçün bu it-qurda qarışmısan? (*bəy də yapışır*). Vay!

H ə s ə n (*qaça-qaça bu şeri oxuyur və hamısı onun arxasınca yüyürür*).

Başına dönüm can xoruz,
Ey sənə qurban xoruz.
Mən oxuyum, sən oynat,
Zalımları yırğalat.
İnsan deyil, canavar,
Aciz gördümü, yırtar.
Yırtar, boğar, acımaz,
Bunlar tülküdən qurnaz.
İnsanlığın düşmanı,
Yoxsulların qaplanı.
Zəli kimi əmər qan,
İnsanlarda qoymaz can.
Bəyin suçu daha çox,
O başdır, bunlar quyruq.
Ver xoruzum buyruğu,
Oynat başı, quyruğu.
Tutqun könül açılsın,
Dərdlər, qəmlər qaçılsın.

B a ğ b a n və qızı S o n a gəlir.

S o n a. Bay... Siz oynayırsınız? Yoxsa sizi oynadırlar?.. Ha... ha... ha! (*qəhqəhə ilə gülür*)

B a ğ b a n. Qızım, sən gülürsən? Nə böyük səadət.

S o n a. Hələ Badama bax, necə oynayır.

H ə s ə n (*Bağbana*). Get Aslanı dustaqdan çıxar, gəlsin, xoruzumun divanını görsün.

S ə n ə m (*gəlir*). Pəh, pəh, əcəb tamaşadır.

H ə s ə n. Qoçaq xoruzum, bax nənəm də gəldi. Nənə, xoruzuma bax, gör necə divan kəsir.

S ə n ə m. Yerində divan kəsir, oğlum, zülüm yerdə qalmaz!

S ə f ə r bəy. Qarı, biz nə etmişik ki, bu cəzaya layiq olduq?

S ə n ə m. Onu sən məndən yaxşı bilirsən.

K ə r i m b ə y. Nənə, amandır, bizi qurtar!

S ə n ə m. Bu xoruzun işinə mən qarışmıram.
K ə r i m b ə y. Uf!
S ə f ə r b ə y. Ax!
Y e t ə r. Ux!

A s l a n və b a ğ b a n gəlir.

H ə s ə n. Aslan, gəl, gəl! Xoruzumun gücünü gör!
A s l a n. Əcəb tamaşadır.
X o r u z. Quqquriqu!.. Quqquriqu!..
A s l a n. Ux, can!..
S o n a. Banla, səsinə qurban!

Həsən gülə-gülə səhnədən çıxar və onlar da onun arxasınca bir-birini basa-basa gedirlər. Sənəm, bağban, Sona və Aslan arxalarından gülə-gülə baxırlar.

P ə r d ə

1912

ÜRƏK TİKMƏK YAXUD QURBAN BAYRAMI

Uşaqlar üçün bir pərdədə mənzum dram

MƏCLİS-ƏHLİ

K ə r i m – 40 yaşında, kasıb çoban
N a z l ı – 35 yaşında, onun arvadı
A s l a n – 10 yaşında, onun oğlu
F a t ı – 8 yaşında, Aslanın bacısı
R ü s t ə m – 45 yaşında, Kərimin qardaşı
D u r s u n – 10 yaşında, bəy oğlu
Z e y n ə b – 8 yaşında, bəy qızı
D ə r v i ş
B a ş q a u ş a q l a r

A s l a n və F a t ı

(*qaça-qaça içəri girib*)

Ana, bu gün bayram etmiş uşaqlar,
Geymiş təzə çuxa, qırmızı paltar.

F a t ı

Pəri qızın da güllü bir donu var.

A s l a n

Hər birinin qoç kimi qoyunu var.
Dursun bəyin də var yaxşı çuxası,
Qızıldandır qolu, döşü, yaxası.

N a z l ı

Darılmayın, oğlum, qızım neyləyək?

A s l a n və F a t ı

Bəs bizə də təzə paltar al geyək!

N a z l ı

Atan inəyimizi haçan ki satar,
Sizin üçün də yaxşı paltar alar.

A s l a n və F a t ı

Bizə deyirsən bu sözü hər zaman

N a z l ı

Sata bilmir, neyləsin yazıq atan?
Gəlin sizə verim bir az qovurğa,
Oynayın çöldə, getməyin uzağa.

(*Uşaqların ovcuna qovurğa tökür*)

A s l a n

Bir az da ver, mənimki çox az oldu.

N a z l ı

Acgöz! Al! Bax, kefi necə saz oldu.

(*Bir az da Aslanın ovcuna qovurğa tökür.*
Bacı qardaş atıla-atıla gedirlər)

N a z l ı

Dil qanmazlar əlində qalmışam, ah!
Sən bircə aç düyünmüzü ay Allah!

K ə r i m k i ş i qəmgin bir halda əlində çomaq içəri daxil olur.

N a z l ı

Pul tapdınmı?

K ə r i m

Olmadı!

N a z l ı

Ay kişi, sən
Yoxa çıxardırsan hər bir işi sən.

K ə r i m

Necə bir qaz düşər çənə, dumana,
Mən də elə əl atıram hər yana,
Üzü üstə qayıdıram, neyləyim?

N a z l ı

Səbəbini, otur, sənə söyləyim:
Səndə yoxdur bil ki, şüur, bacarıq,
Diribaş ol, çalış, yazıqsan, yazıq.

K ə r i m

Allah şüur verməyib, neylim daha,

N a z l ı

Sən də elə yapışırsan allaha.
Sən tənbəl ol, neyləsin allah sənə?

K ə r i m

Nazlı, yenə dolaşırsan sən mənə?
Mənim dərdim bəsdir, sən də saraltma,
Beş gün dünyadır, günümü qaraltma!

N a z l ı

Əyri otur, düz danışaq ay kişi
Axır allah götürməz boyla işi.
Mən hələ heç, allah mənə dayaqdır,
Görürsən ki, uşaqlarım çıplaqdır.
Nə var, başında, nə ayaqlarında,
Qan yox yazıqların yanaqlarında.
Qonşu uşaqları geyibdir əlvan,
Bunlar baxır uzaqdan heyran-heyran.
Gedib, gəlib üstümə ağlayırlar,
Mən anayam, ürəymi dağlayırlar.
Bir də qonşularla kəsilsək qurban,
Olurmu biz durub, baxaq uzaqdan?

K ə r i m

Ağrın alım, sən de görüm neyləyək?

N a z l ı

Çara yoxdur, gərək dananı kəsək.

K ə r i m

Süd verərmi axı inək danasız?

N a z l ı

Uşaqların görüm qalsın anasız,
Bəs neyləyək, elə-belə qalaqmı?
Qurban kəssin el, biz gendən baxaqmı?
Allahın da bircə gəlmir əcəli!

K ə r i m

Necə qıyıb deyirsən, ah, ay dəli!

(*Kərim palazın ucundan qaldırıb)*

Bu palazı çiyniməcə atım qoy,
Kənd içində tez aparıb satım qoy.

N a z l ı

Quru yerdəmi qalaq ay heyvərə!

K ə r i m

Mənim yapıncımı döşərsən yerə.
Bu il qışı yapıncısız keçinnəm,
Altdan cındır-mındırları geyinnəm,
Aparımmı? Gözəl Nazlım darıxma.

N a z l ı

Apar, apar tez ol, ürəymi sıxma!

(*Kərim palazı çiyninə salıb gedir. Nazlı dalınca acıqlı-acıqlı deyir)*

Bunun kimi olmaz şüursuz adam,
Böylə kişi, ağzına dəysin qadam.
Cümşüd bəyə on ildi qulluq edir.
Ayda vur-tut beş manat pul verir.
Çox gözü dar, daş parçası xəsisdir,
Arvadı ki, hələ özündən pisdir.
Ha deyirəm, əl çək bunlardan kişi.
Qulaq asmır, təhərsizdir hər işi.

Bu bəylərə möhtac olarsa insan,
Dam altında, vallah, ölər acından.
Yenə mənəm, o qapı bu qapıda,
Sümsünürəm, ona yoxsa qalırsa,
Dolandıra bilməzdi yalnız başın,
Allah salamat eyləsin qardaşın.
Bizə yalnız o əl tutur ara-bir
Dəli-dolu, üzügülər, comərddir.
Kasıb qohum-qardaşına tutur əl,
Allah tutsun əlin, qıymasın əcəl.

Aslan, Fatı və qonşu uşaqları Zeynəb, Dursun içəri girirlər. Aslan ilə Fatı analarının ətəyində n tutub göstərirlər.

A s l a n və F a t ı

Qurban olum sənə, ana, ay ana,

F a t ı

Bircə gəl bax, Zeynəb qızın donuna.
Nə yaxşıdır? Mənə də al bu dondan.

A s l a n

Mənə də al, ana, bax bu çuxadan.

D u r s a n

Bu çuxanı mənə atam alıbdır.

Z e y n ə b

Bir donum da hələ evdə qalıbdır.

F a t ı

Tez ol, tez ol, mənə də al don.

A s l a n

Çuxa!

N a z l ı

Ay, nəsliniz qırılsın, çıxsın yoxa.
Hardan alım?

A s l a n

Neyləyim bu çarığı!
(*Çarığı ayağından çıxarıb atır*)

F a t ı

Bağlamıram mən də hisli yaylığı.
Zeynəb qızınkinə bax, güllü-güllüdür,

N a z l ı

Çünki onlar kasıb deyil, pulludur.

A s l a n

O pulları bunlar hardan alıbdır?

N a z l ı

Həsən bəyin atasından qalıbdır.

F a t ı

Bizim babamızdan heç nə qalmadı?

N a z l ı

Yox!

A s l a n

Nə üçün?

N a z l ı

Çünkü çox kasıb idi.

A s l a n

Gərək kasıb olmayaydı babam da.

N a z l ı

Oğlum, çalışqanlıq olsa adamda
Kasıb olmaz!

A s l a n

Bəs qonşumuz Həsən bəy,
Heç çalışmır, işləmir, onda gərək
Kasıb olaydı, hər gün ancaq yatır.
Amma atam gecə-gündüz çalışır.
Bəs nədən o pullu, atam pulsuzdur?

N a z l ı

Ah, nə bilim? Dünya belə yolsuzdur.

Dişarıda toy çalınır.

N a z l ı

Qaçın, gedin, dişarda toy, zurna var.

Aslan, Zeynəb və Dursun qaçırlar.

F a t ı

Dayan, dayan, yavaş, məni də apar.

A s l a n

Tez ol, Fatı, tez ol gedək, gəl, qurtar.

N a z l ı

Ruziləri bölən ey pərvərdigar,
Bu yolsuzluq kimin işi? Sən göstər!
Yaxasını ver əlimə, mən əgər
Onu da öz halımıza salmasam,
Anamdan əmdiyim süd olsun haram.

Ey rəhimli sandığımız ilahi,
Məsum çocuqların nədir günahı?
Baxmaq olmur yazıqların üzünə,
Ölüm rənci çökübdür gözlərinə.
Yazıq uşaqlarım şamtək sönüblər,
Yaralanmış ceyranlara dönüblər.

K ə r i m çiynində palaz dişarıdan oxuya-oxuya gəlir.

K ə r i m

Əzizinəm, mən qurbanı,
Gözləriyin mən qurbanı,
Apar Mina dağına
Qurban kəs mən qurbanı.

Palazı nazlının qabağına atır.

K ə r i m

Nazlı, vallah, alan yoxdur bir nəfər,

N a z l ı

Oxuyursan, kefin gəlib bəxtəvər,
Almadılar... Məgər nədir bu sovxa,
Çıxarırsan hər yerə getsən yoxa.
Kor qız kimi qayıdırsan üstümə,
Mən laqeydim, sən də mənim tüstümə.
O olmadı, bu olmadı, neyləyək?

K ə r i m

İnsaf elə, mən neyləyim de görək?

N a z l ı

Neyləyəsən? Kor, şil, topal deyilsən,
Qorxma, yırtılmazsan, motal deyilsən.
Başqa iş tap, çalış, vuruş, get qazan!

K ə r i m

Ay heyvərə, de bircə hardan, hardan?

Dişarıda it hürür, adam səsi

N a z l ı

(*Kərimə*)

Gör bir kimdir?

R ü s t ə m

(*Dişarıdan*)

Kim var, kim yox, ay Kərim?!

K ə r i m

Gəl, gəl... (*Qapıya çıxır)*

Nazlı palazı salır, A s l a n qaça-qaça gəlir.

A s l a n

Ana, gəlibdir Rüstəm əmim.
Gətiribdir, bizə yekə bir qoyun
Çiynində də vardır böyük bir xurcun.

R ü s t ə m, K ə r i m və F a t ı ilə birlikdə çiynində xurcun içəri daxil olur.

R ü s t ə m

Nazlı, xoş gördük.

N a z l ı

Ay, xoş vaxtın olsun!

R ü s t ə m

Bayramınız hələ mübarək olsun!

N a z l ı

Sağ ol, sağ ol, xoşbəxtlik ilə yaşa,
Uşaqların və Gülcahanla qoşa.

Uşaqları yanına çağırıb bir arxalıq və başmaq Aslana, bir don, yaylıq Fatıya, bir yaylıq Nazlıya verir.

R ü s t ə m

(*Aslana*)

Al, bu sənin, geyin görüm, ay dana?!

(*Fatıya*)

Bax, necə güllü dəsmal aldım sana?!

(*Nazlıya*)

Nazlı, bu da sənin ki al.

N a z l ı

Çox sağ ol!
Allah sənə qoy ömür versin bol-bol.

R ü s t ə m

Deyin görüm, necə keçir ruzigar?
Korluq çəkmir ki, ay Kərim, uşaqlar?

K ə r i m

Yaman, yaxşı dolanırıq, dünyadır.

N a z l ı

Beşi ağ keçsə də, beşi qaradır.

R ü s t ə m

Fikr etməyin, allah kərimdir, keçər.

N a z l ı

Keçincə də insanın ömrün biçər.

D u r s u n, Z e y n ə b və başqa u ş a q l a r gəlirlər.

A s l a n

(*uşaqlara*)

Mənim də var başmağım, arxalığım.

F a t ı

(*Zeynəbə*)

Mənim də vardır, bax donum, yaylığım.

N a z l ı

Əmin aldı.

R ü s t ə m

Nuşdur mənim canıma,
Gəl bir görüm, gəl bir görüm yanıma.

(*Fatı gəlir*)

Bilirəm, bu çox istəyir əmisin,

K ə r i m

Yaxşı sözlər bilir, qoy bir oxusun.
Oxu görüm, oxu görüm, ay quzum.

N a z l ı

Oxuyacaq, sözəbaxandır qızım.

F a t ı

(*oxuyur*)

Bibili qoz ha, bibili qoz.
Bibim getdi iki qoz.
Mindim qozun boynuna,
Getdim Xaxar yoluna.
Xaxar yolu buz bağlar,
Dəstə-dəstə gül bağlar.
O gülün birin üzəydim,
Tellərimə düzəydim.
Əmioğlunun toyunda
Bir doyunca süzəydim.

R ü s t ə m

(*gülə-gülə*)

Necə süzəcəksən?
Bircə süz görüm.

Fatı utanıb qaçmaq istəyir.

K ə r i m

Oyna! Oyna!

R ü s t ə m

İşin yoxdur, ay Kərim.

N a z l ı

Oyna, yoxsa əmin daha don almaz.

R ü s t ə m

Fatı yaxşı qızdır söz yerə salmaz.

Fatı bir az qısılıb oynayır, Kərim saz çalır.

R ü s t ə m

Sağ ol qızım, sağ ol qızım, afərin!

K ə r i m

Aslan, indi sən oyna!

A s l a n

(*utanıb*)

Yox!

K ə r i m

Ey xırçın!

F a t ı

Nədən bəs mən oynadım?

N a z l ı

Oyna, Aslan!

R ü s t ə m

Oynayacaq, aslandır oğlum, aslan!

Aslan da oynayır. Kərim saz çalır.

R ü s t ə m

Sağ ol, oğlum, sağ ol, gözəl oynadın.

N a z l ı

Can-gülüm oynayın.

A s l a n

Gəl, Zeynəb, Dursun!

Hamı əl-ələ verib oxuya-oxuya oynayırlar.

Əzizim gedər qalmaz, can gülüm can, can!
Axar su gedər qalmaz, can gülüm can, can!
Vəfalıya can qurban, can gülüm can, can!
Vəfasız gedər qalmaz, can gülüm can, can!
Əzizim, atar məni, can gülüm can, can!
Qul edib satar məni, can gülüm can, can!
Vəfalı dostum olsa, can gülüm can, can!
Axtarıb tapar məni, can gülüm can, can!

R ü s t ə m

Qurban kəsir Hacı Babalar Minada,
O gün olaydı, biz də olaydıq orda
Bir azca allah mənə dövlət versə.

N a z l ı

Allah başından töksün!

R ü s t ə m

Həccə gedərəm piyada!

Dişarıda qapı ağzında dərviş oxuyur, hamı dinləyir.

D ə r v i ş

Vacib neçin olub bizə Kəbə ziyarəti?
Məqsəd nədir, gəl ey Hacı qan bu işarəni!
Ey Kəbə arzusu edən gəl, inan mənə,
Artıqdı qəlb tikmənin ondan şərafəti.

Hamı məbhut

R ü s t ə m

Bax, nə yanıqlıdır dərvişin səsi.

K ə r i m

Həm də çox itidir onun nəfəsi.

N a z l ı

Bu dərvişin sözlərinin var canı.

R ü s t ə m

Qalx, ay Kərim, rahat edək qurbanı.

Hamısı qalxır, uşaqlar sevincək dişarı yüyür

Qardaş malı kimi bölək tən yarım,
Bir şaqqasın mən də evə aparım.

Hamısı dişarı çıxır.

N a z l ı

(*yalqız*)

İnsan deyil, bir mələkdir bu ya da.
Bu ürəkdə adam olmaz dünyada.
Mətləbini Rüstəm, versin yaradan!
Bu dünyada demiyəsən of, aman!
Allah səni qoymasın heç bir darda,
Görüm gözün qalmasın intizarda.

Oynaya-oynaya dişarı gedir.

P ə r d ə

1912

DANIŞAN KUKLA

İki pərdəli uşaqlara məxsus dram

MƏCLİS ƏHLİ

P a d ş a h
X a n ı m
Ş a h z a d ə x a n ı m – padşahın qızı
M ü r ə b b i y ə
D a y ə
X i d m ə t ç i
K u k l a
X i d m ə t ç i l ə r, ə s g ə r l ə r

BİRİNCİ PƏRDƏ

Əhvalat padşahın sarayında vaqe olur.

X i d m ə t ç i. Şahzadə xanımın əhvalı necədir?

D a y ə. Elə əvvəlki kimidir, bütün gecəni yatmayıb. Yeməyir, içməyir, uzun-uzadı ağlayır.

X i d m ə t ç i. Nə üçün ağlayır? Doğrudan xəstəmi, yoxsa, elə şıltaqlıq edir?

D a y ə. Heç başım çıxmır. Nə sual verirsən, cavabsız buraxır, ancaq ayaqlarını yerə döyüb qışqırır ki: "Mənə danışan kukla verin!"

X i d m ə t ç i. Çox təəccüblüdür... Yaxşı ki, göydəki ayı, ulduzları istəmir.

D a y ə. Elə ki onu görürəm çox çəkməz göydəki aya, ulduzlara da əl atar.

X i d m ə t ç i. Bunlar hamısı ona verilən tərbiyənin səmərəsidir.

D a y ə. Sus! Sus! Gəlirlər.

Xidmətçi çıxır. P a d ş a h, x a n ı m, m ü r ə b b i y ə və ə s g ə r l ə r daxil olurlar. Padşah taxta oturur. Xanım da yaxındakı şahanə bəzənmiş kürsüdə əyləşir.

P a d ş a h (*üzünü mürəbbiyə və dayəyə tutur*). Sizi bu gün dəvət etmişəm ki, qızımın barəsində danışaq.

M ü r ə b b i y ə. Padşahımıza itaət borcumuzdur.

X a n ı m. Qızımızın bu halı məni çox darıxdırır. Hər necə olsa gərək buna bir çarə edəsiniz!..

M ü r ə b b i y ə. Xanım, bizim də çalışmağımız odur. Amma nə fayda ki, heç bir çarə tapa bilmirik.

D a y ə. Xanım, mən də, hər nə qədər gücüm, bacarığım var, işlətdim, heç bir fayda vermədi.

P a d ş a h. Bəs sizin bu elminiz nəyə lazımdır? Siz ki, bir uşağın şıltağını sakit elə bilmirsiniz, daha nəyə gərəksiniz?

M ü r ə b b i y ə. Padşahımız, şahzadə xanımın gecələr gördüyü yuxuların təsiri o qədər şiddətlidir ki, heç bir şeylə onu sakit edə bilmirik.

D a y ə. Dünən pəncərədən bütün oyuncaqlarını atıb qırmış.

P a d ş a h. Ay!

X a n ı m. Uf!

M ü r ə b b i y ə. Eh!

D a y ə. Ox!

P a d ş a h. Demək ki, gözümüzün ağı-qarası bir qızımız gözümüz baxa-baxa puç olacaq.

X a n ı m. Bizim o rəiyyətimiz, fəqir adamlar da bizdən xoşbəxtdir. Onların bizim qədər dərdləri yoxdur.

P a d ş a h. Heç kəs bizə kömək etmir, dadımıza yetişmir.

M ü r ə b b i y ə. Ay!..

D a y ə. Oy!..

X i d m ə t ç i (*daxil olur*). Padşah, izin verin, mən də öz fikrimi söyləyim?

X a n ı m. Nə barədə?

X i d m ə t ç i. Şahzadə xanımın barəsində. Şahzadə xanımı başqa uşaqlarla oynamağa qoymurlar.

X a n ı m. O, padşah qızıdır. Ona görə qoymuram və qoymayacağam.

X i d m ə t ç i. Odur ki, sarayda tək qalıb darıxır, danışan kukla istəməsi də buna görədir.

X a n ı m. Nə demək istəyirsən? Mən qızımı buraxım başqa uşaqlarla oynasın? Sözün var söz danış. Bu olan iş deyil!

X i d m ə t ç i. Xanım, mənim başqa təklifim var.

P a d ş a h. Söylə görək!

X a n ı m. Tez ol, söylə!..

X i l m ə t ç i. Şahzadə xanım elə bir kukla istəyir ki, insan kimi danışsın.

M ü r ə b b i y ə. Ay söz söylədin ha... Bunu biz özümüz də bilirik.

X a n ı m (*mürəbbiyəyə*). Qoy sözünü qurtarsın.

X i d m ə t ç i. Danışan kuklanı isə ələ gətirmək mümkün deyil.

D a y ə. Bu, çağırılmış bayatıdır. Bunun üstündə biz iki aydır başımızı yormuşuq.

X a n ı m (*acıqlı*). Qoyun görək nə demək istəyir.

X i d m ə t ç i. Danışan kukla yox isə, amma kuklaya bənzər elə göyçək, gözəl qızlar var ki, danışırlar. O qızlardan birini razı etmək olar ki, şahzadə xanıma bir neçə günlüyə kukla olsun.

P a d ş a h. Elə qızı haradan tapmaq olar?

X i d m ə t ç i. Bizim qonşuluqda bir fəqir dul arvadın beş kiçik uşağı var. Böyük qızı o qədər gözəldir ki, insan onu doğrudan kukla zənn edər. Anasına bir qədər pul versəniz, yəqin razı olar. Çünki çox fəqirdir.

X a n ı m (*əllərini ovuşdurur*). Ax, əgər bu iş baş tuta bilsə!

M ü r ə b b i y ə. Doğrudan gəlin bunu da imtahan edək. Şahzadə xanımı inandırmaq üçün o qızın ayaqları altına yaylı bir sandaliya qoyaq deyək ki, yayı quranda qız hərəkət edir, danışır.

X a n ı m. Bununla bir çarə olurmu?

P a d ş a h. Bu dəxi axırıncı ümidimizdir. Nə eybi var, bunu da imtahan edərik, bəlkə yaradan səbəb saldı. (*Xidmətçiyə*) Bütün şərtlərə razıyam, yubanma get o qızı gətir.

Xidmətçi gedir.

Ş a h z a d ə x a n ı m (*ağlaya-ağlaya daxil olur və ayaqlarını yerə döyə-döyə*). Mən onu istəyirəm, onu istəyirəm. Mən istəyirəm elə bir kukla olsun ki, mənimlə gəzsin, danışsın, tez olun, mənə elə bir kukla alın!.. Mən padşah qızıyam, necə ola bilər ki, siz mənə danışan kukla ala bilmirsiniz?

X a n ı m. Ey mənim gözəl qızım, sən nə üçün ananı bu qədər incidirsən?

Ş a h z a d ə x a n ı m. Mən danışan kukla istəyirəm, bu saat istəyirəm, bu dəqiqə istəyirəm.

X a n ı m. Səbr elə, gözəl qızım, adam göndərmişəm. İndi tapıb gətirərlər.

Ş a h z a d ə x a n ı m. Yox, mən indi istəyirəm, yoxsa...

P a d ş a h. Neyləyək, ay qızım, danışan kukla heç yerdə yoxdur. Sən o yuxunu görəndən bəri özünü də, bizi də rahatsız edirsən. Kukla

adam ilə yuxuda danışar, amma oyaqlıqda danışmaz. Qızım, bircə fikir elə, sən ki indi oyaqsan.

Ş a h z a d ə x a n ı m. Kukla, kukla, tez olun... Kukla... Yoxsa naxoşlayıb öləcəyəm.

X a n ı m. Ax, nə çarə edim ay Allah?! Doğrudan bu tövr olsa, naxoşlayacaq... Yenə yatanda rahat olur.

Ş a h z a d ə x a n ı m. Tez olun, bu saat mənə danışan kukla verin, yoxsa ürəyim gedir, ölərəm. Vay, vay, ürəyim getdi...

X a n ı m. Qızım, qızım!..

Ş a h z a d ə x a n ı m. Vay, vay, ürəyim getdi. Öldüm...

Hamı onun ərafını alıb, sakit etməyə çalışır.

P ə r d ə

İKİNCİ PƏRDƏ

Səhnə şahzadə xanımın yataq otağını təsvir edir. Burğulu miz üstündə, üzündə ağ tül kiçik bir qız oturubdur. Şahzadə xanım yuxudan oyanır.

Ş a h z a d ə x a n ı m. Ox, mən nə üçün oyandım! Elə ki, gözlərimi açıram, yuxuda gördüyüm kukla gəlir gözlərimi qarşısında dayın. Ox, bircə o kuklanı mənə alsaydılar, heç fikrim olmazdı. (*Yatağından sıçrayıb qalxır*). Hər necə olsa gərək o kuklanı mənə alsınlar. (Birdən-birə kuklanı görür) Ay... Bu kimdir? Mən istədiyim kukladır, yoxsa mən yenə yuxu görürəm. (*Gözlərini əlləri ilə silir)* Yox, mən oyağam, yəqin ki, bu mən istədim kukladır. (*Kuklaya yanaşır)* Yuxuda gördüyüm kukladan da bu gözəldir. (*Diqqətlə baxır)* Bu gözəllikdə kukla mən heç fikrimə də gətirə bilməzdim. Ah, nə gözəl də saçları var! Birgə uzun kirpiklərinə iri-iri ala gözlərinə bax, deyəsən doğrudan baxır. Nə kiçikcə ağzı var! Heç belə kukla olmaz. Özü də mən boyda. İndi daha razı oldum. (*Sevincindən sıçrayıb bağırır)* Bura gəlin, bircə mənim gözəl kuklama tamaşa edin.

X i d m ə t ç i daxil olur.

X i d m ə t ç i. Nə var, xanım?

Ş a h z a d ə x a n ı m (*sevincək*). Birdə mənim kuklama baxın. (*Yanaşır)* Görəsən danışırmı, yoxsa bu da o biri kuklalar kimi laldır?

(*Əllərini bir-birinə çarpazlayır)* Gözəl kuklam, söylə görüm sənin adın nədir? (*Kukla cavab vermir*) Niyə cavab vermirsən? Ay, bu da laldır. (*Ağlayır)*

X i d m ə t ç i. Şahzadə xanım, ağlama, bu, danışan kukladır.

Ş a h z a d ə x a n ı m. Nə üçün bəs danışmır?

X i d m ə t ç i. Danışa bilmək üçün gərək burğusunu burasan (*Burğunu göstərir*)

Ş a h z a d ə x a n ı m (*sevincək*). Oy, mən onu heç görmürdüm. Əl vurma. Mən buracağam... (*Burğunu burur)* Aha!.. Gözəl kuklam, indi söylə görüm sənin adın nədir?

K u k l a (*ucadan*). İnci!..

Ş a h z a d ə x a n ı m (*şad*). Ox, nə qədər də gözəl söylədi, elə deyilmi? (*Kuklaya)* Ay, sənin nə gözəl adın var! Adın da özün kimi gözəldir. Bilsən mən səni nə qədər sevirəm! Söylə görüm sən də məni sevirsənmi?

K u k l a. Sevirəm.

Ş a h z a d ə x a n ı m. Ah, mən nə qədər xoşbəxtəm! (*Xidmətçiyə)* Sən get! Mən istəyirəm ki, öz kuklamla yalqızlıqda söhbət etdim. (*Xidmətçi gedir*) Demək ki, sən doğrudan danışa bilirsən?..

K u k l a. Bəli!

Ş a h z a d ə x a n ı m. Ox, bilsən mən səndən ötrü nə qədər ağlamışam, sən bunu bilmirdin?

K u k l a. Yox, bilmirdim.

Ş a h z a d ə x a n ı m. Sənin gəlməyinə mən çox şadam. Mənim kuklam olmağına razısanmı?

K u k l a. Razıyam.

Ş a h z a d ə x a n ı m. Mənim atam padşahdır, hər nə mən istəsəm, o saat əmələ gətirirlər. Sən hər nə istəsən, sənə verəcəyəm. Ancaq sən danış... Ox, bilsən sənin üçün nə qədər ağlamışam! İki ay idi ki, səni axtarırdılar. Sən harada idin ki, tapa bilmirdilər? (*Kukla cavab vermir*) Axırı tapıb gətirdilər. Nə üçün cavab vermirsən? Sən ki, mənimlə danışırdın, söyləyirdin. Gözəl kuklam, sənin gözəl səsini eşitməkdən doymuram, bir kərə yenə söylə, sənin adın nədir? (*Cavab vermir)* Sən nə üçün lal oldun? (*Kuklanın üzündən tülü qaldırır*) Vay, bu nədir?. Ağlayırsan... Doğrudan bu göz yaşlarıdır ki, sənin yanağından yuvarlanır. Sən indi danışan kukla deyilsən, ağlayan kuklasan. Yox, sənə kukla da demək olmaz, çünki insan o zaman ağlar ki, ürəyində bir dərdi, qüssəsi olmuş ola, məgər səni qüssən var? Söylə görüm nə qüssən var?.

K u k l a (*ucadan ağlayır*). Bağışla məni, daha eləmərəm...

Ş a h z a d ə x a n ı m (*təəccüblə*). Nəyi bağışlayım? İnci, İnci, ağlama! Sən məgər bir günah etmisən?

K u k l a. Burada hərəkətsiz durmaqdan yoruldum, mən istəyirəm düşüb, qaçam.

Ş a h z a d ə x a n ı m (*şad*). Məgər sən qaça bilirsən? Bu çox gözəl. Yapış məndən, mən səni düşürüm. (*Kuklanı qucaqlayıb düşürür*) Ox, bilsən indi mən nə qədər şadam! Bundan sonra bir yerdə oxuyub, oynayıb, gülüşüb, qaçışarıq. Ancaq daha ağlama.

Hər ikisi divanın üstündə yan-yana oturur. Mürəbbiyə, dayə, xidmətçi daxil olur. Şahzadə xanım və kukla işarə ilə danışırlar.

M ü r ə b b i y ə (*yavaşca dayəyə*). Deyəsən bunlarınkı tutub...

D a y ə. Sus, s... Qızı kukla zənn etmişdir. Gedim padşahı çağırım.

X i d m ə t ç i. Xanımı da çağırmaq lazımdır.

M ü r ə b b i y ə. Deyəsən iş yolu ilə gedir. Gedək padşahı və xanımı çağıraq.

H a m ı s ı. Gedək, gedək!..

Gedirlər.

K u k l a (*göz yaşlarını silir*). İnanın, xanım qız, mən müqəssir deyiləm.

Ş a h z a d ə x a n ı m. İnci, səndən təvəqqe edirəm, hər nə olubsa, mənə danışasan.

K u k l a. Şahzadə xanım...

Ş a h z a d ə x a n ı m. Mənim adım Rəmziyyədir. Biz indi yoldaşıq. (*İncini qucaqlayır*) Söylə, nə varsa söylə.

K u k l a. Mən hamısını söyləsəm, sən məndən inciməzsən ki?

Ş a h z a d ə x a n ı m. Yox, incimərəm, sən danışanda mənim ürəyim açılır.

K u k l a. Elə isə söyləyim. Biz çox fəqirik. O vaxt ki, sizin xidmətçi gəlib, əhvalatı anama söylədi və məni sənə kukla olmaq üçün istədi, bizim bir parça çörəyimiz də yox idi. Biz bu işdən çox şad olduq. Çünki əvəzində atanız pul verəcəkdi, biz də çörək alıb doyunca yeyəcəkdik. Bu əynimdəki paltarı mənə göndərdilər və bu miz üstündə ayaqüstündə qoyub, əmr etdilər ki, kukla kimi heç hərəkət etməyim.

Ş a h z a d ə x a n ı m. Demək ki, sək kukla deyilsən, mənim kimi qızsan.

K u k l a. Bəli. O tövr hərəkətsiz durmaq mənə xoş deyil.

Ş a h z a d ə x a n ı m. Amma kukla kimi necə hərəkətsiz dururdun?

K u k l a. Nə qədər ki, sən yatırdın, mən hərəkətsiz durdum. Elə ki, oyandın, mən də öz fəqir evimizi, anamı, qardaşlarımı, bacılarımı yadıma saldım və birdən-birə evimiz ürəyimə elə düşdü ki, özümü saxlaya bilməyib ağladım. Rəmziyyə, məni burax, evimizə gedim.

Ş a h z a d ə x a n ı m. Bəs sən deyirsən ki, biz fəqirik, yeməyə heç bir şeyimiz yoxdur.

K u k l a. Ac olsaq da, bir yerdə xoş keçinirik.

Ş a h z a d ə x a n ı m. Sən orada darıxarsan.

K u k l a. Yox, darıxmıram, mən həmişə anama kömək edirəm, başım işə qarışır.

Ş a h z a d ə x a n ı m. Sənin də kuklan varmı?

K u k l a. Yoxdur, mən kukla əvəzində balaca qardaşımı oynadıram.

Ş a h z a d ə x a n ı m. Sən səhərdən axşamacan ki, işləyirsən, necə rahat ola bilirsən? Belə olsa, sən evdə qüssələnərsən!

K u k l a. Qüssə nə olduğunu mən ömrümdə bilməmişəm. Ancaq işsiz olduğum zaman darıxıram. O zaman ki, mizin üstündə işsiz, güc-süz durmuşdum, elə darıxdım ki, az qaldı üzüqoylu yerə yıxılam, Rəmziyyə, burax məni, evimizə gedim.

Şahzadə əlləri ilə üzünü qapayıb ağlayır.

K u k l a (*şahzadənin əllərini üzündən çəkməyə çalışır*). Rəmziyyə, sənə nə oldu? Nə üçün ağlayırsan?

Ş a h z a d ə x a n ı m. Burax doyunca ağlayım. Qonşuluqda sənin kimi balaca uşaqlar ac imiş. Nə üçün bunu heç kəs bu vaxtacan mənə xəbər verməyib?! Nə üçün tutduğum işin yanlış olduğunu heç kəs mənə anlatmayıb?! O zaman ki, mən darıxırdım, mənə də iş-güc görmək öyrətsəydilər, bu tövr axmaq fikirlər mənim başıma gəlməzdi. (İncini qucaqlayır) Gözəl İncim! Mən nə eləyim ki, həmişə səninlə bir yerdə olaq?..

K u k l a (*qalxıb şahzadənin əlindən tutur*). Qalx, gedək, bizə. qalx, bu saat gedək!

Ş a h z a d ə x a n ı m. Ata-anamdan necə ayrılım. Gözəl İnci, olmazmı siz hamınız köçüb bizim evə gələsiniz?

P a d ş a h, x a n ı m, m ü r ə b b i y ə, d a y ə,
x i d m ə t ç i l ə r daxil olurlar.

Ş a h z a d ə x a n ı m (*İncinin əlindən tutub, anasının üstünə qaçır*). Ox, ana can, bilsən mən indi nə qədər şadam! Bax, bu İnci yoldaşım

həmişə mənimlə bizdə qalacaq. Hələ anası, qardaşları, bacıları da saraya gələcək. Mən də sizə söz verirəm ki, bundan sonra heç şıltaqlıq etməyəcəyəm.

X a n ı m. Qızım, sən nə danışırsan! Elə bu qalmışdı ki, bir lütün birisi ilə dostluq edəsən?! Yox, yox, bu bizim əsil-nəcabətimizə yaraşmaz. Mən onları saraya buraxa bilmərəm.

Ş a h z a d ə x a n ı m. Bəs onda mən kiminlə oynayım? Kiminlə danışım?

X a n ı m. Mənimlə, atanla, dayənlə, mürəbbiyənlə. Bu qədər adam sənə bəs gəlmirmi?

Ş a h z a d ə x a n ı m. Yox, mən bu qızla danışıb oynamaq istəyirəm. Gör o nə mehribandır!

X a n ı m. Onu görməyəcəksən.

P a d ş a h. Qızım, ağlını başına yığ, padşah qızı hər yetənlə oturub-durmaz. Əgər darıxırsan, saray qızlarına əmr verim, sənin üçün çalıb-oxuyub, oynasınlar, ürəyin açılsın. Yoxsa...

Ş a h z a d ə x a n ı m. Yox, ata, mən heç bir şey istəmirəm. Ancaq bu İnci ilə oynamaq, danışmaq istəyirəm. (*Onu qucaqlayır*) Nə yaxşı qızdır!

X a n ı m (*Onları bir-birindən ayıraraq*). Ölsən də bunu görməyəcəksən! (*İnciyə)* Ay qız rədd ol, get evinizə!

Qız getmək istəyir, Şahzadə xanım onu tutur.

Ş a h z a d ə x a n ı m. Yox, getməsin, yoxsa mən ağlayacağam.

X a n ı m. Canın da çıxsa, o qız buranı birdə görməyəcək! (*Qızı itələyir*) Rədd ol, get!

Qız getmək istəyir, Şahzadə xanım ona tərəf qaçarkən, padşah onu iki əli ilə tutur.

P a d ş a h. Bir işə bax, şah qızı rəiyyət qızı ilə danışıb-oynamaq istəyir! (*Acıqlı*) Qoy getsin.

Qız gedir. Şahzadə xanım yerə yıxılıb ağlayır.

X a n ı m. Ölsən də o qızın üzünü də bir də görməyəcəksən!

P ə r d ə

1913

TƏLƏBƏ HƏYATI

İŞTİRAK EDƏN ŞƏXSLƏR

H a c ı M ü r s ə l – tacir
G ö h ə r x a n ı m – Hacının arvadı
S a l e h – Hacının oğlu darülfünun tələbəsi
C ə m i l b ə y – müəllim, Salehin dayısı
K ə r i m – Hacının kiçik oğlu
Q u l u b ə y – Salehin tələbə arkadaşı, əyyaş
Y e l e n a – Qulubəyin aşnası və atasının baldızı
Q a s ı m – Məhəllə uşağı
Ş ü k ü r
Ə d h ə m
R ə h i l ə x a n ı m
R ə m z i y y ə x a n ı m
K a m a l
} Talibə və tələbələr, Salehin arkadaşları

Məclis Salehin yazı odasında vaqe olur. Saleh dərslərini hazırlayır.

G ö h ə r x a n ı m (*qapını açıb içəri girir. Salehi görüncə*). Oğlum, evdəsən? Mən səni getmiş bilirdim... Səhər atanın bağırtısını eşitdinmi? (*Saleh cavab vermir)* Qocaldıqca bu kişinin ağlı azır...

S a l e h. Ay ana, nə deyirsən?! İndi dərslərimi hazırlayıram, sonra danışarıq.

G ö h ə r x a n ı m. Sənin bu dərslərin də mənim qara baxtım kimi uzun, bitmək-tükənmək bilmir. Bir saat da anan ilə oturub dərdlərini eşitsən, günah olar?

S a l e h. Ay ana, mən sizin hansı dərdinizi eşidim? Dərd birmi, beşmi, onmu? Bu qalmaqal hər gün doğur, bu qazan hər gün qaynayır.

G ö h ə r x a n ı m. Səni bəs nə gün üçün böyütdüm? Mən dərdlərimi sənə deməyib, kimə deyim?

S a l e h. Tutaq ki , taxçadakı, boxçadakı dərdlərin hamısını açıb mənə dedin. Mənim əlimdən nə gəlir? Atadır, döyə bilmərəm, söyə bilmərəm. Fikrimi qarışdırmaq, beynimi qaraltmaq, qəlbimi bulandırmaqdan başqa bunun nə faydası?!

G ö h ə r x a n ı m. Görünür ki, mən daşdan yaranmışam, mənim qəlbim, başım yoxdur. Hamınız öz rahatlığınızı düşünürsünüz, mənim canım...

S a l e h. Ana, elə deyil! Axı mənim dərslərim çətindir; Bunları hazırlamağa sağlam baş istəyir. İnan ki, dərdlərini o yanıqlı dil ilə ki, sən söyləyirsən, bir həftə mən özümə gələ bilmirəm. Dəli kimi oluram. Dayım dəfələrlə sənə söyləməyib ki, evdə bir söz, bir qalmaqal oldumu, Salehə demə?!

G ö h ə r x a n ı m. O boş danışır. Salehə deməyib bəs kimə deyim ki, ürəyim boşalsın.

S a l e h. Fatma xalaya, dayı dostuma!

G ö h ə r x a n ı m. Atan kimi nainsaf olma. Axır onlarla görüşüncəyə qədər ürəyim partlayır, anladınmı? (*sükut)* Sənin canın üçün, heç bir şey yoxdur. Maşının üstündəcə süd qızdırırdım, südü götürmək istəyirdim ki, cam bir az sürüşüb, beş-on damla yerə töküldü. Anamın qəbri haqqı, bacımın ruhuna and olsun, sənin və Cəmilin ölümünü görüm, Kərimi qarşıma döşəyib ağlayım ki, necə deyirəm elədir. Beş-on damcıdan artıq tökülmədi. Vay, bir də nə görüm? Atan ağızı köpürə-köpürə üstümə kükrəmədimi? Az qaldı məni basıb döysün. (*Ağlaya-ağlaya)* Hələ böyrümə elə bir dümsük vurdu ki, qabırğalarım indi də sızlayır. Özünə demişəm, sənə də deyirəm, bir gün mən də bunun saqqalını dəstələyib yolacağam. Daha bəsdir, bu gün-sabah gəlin gətirəcəyəm, qız ərə verəcəyəm. Gəlin, kürəkən yanında mənim nə hörmətim olacaq? Bu işləri daha götürməyəcəyəm (vəziyyətini dəyişdirir). Bu gün amma mən də sözlər dedim ha!

S a l e h (*durub gəzinə-gəzinə*). Ana, bitirdinmi?

G ö h ə r x a n ı m. Bitirdim, oğlum

S a l e h. Ürəyin boşaldımı?

G ö h ə r x a n ı m. Boşaldı!

S a l e h. Amma mənimki doldu: qara qanla, irinlə, zəhərlə!

G ö h ə r x a n ı m. Sənə də bir söz deməyə adam peşman olur. Dəli olub divara çıxırsan.

K ə r i m (*tələsik içəri girib*). Ana, dayım gəlir.

C ə m i l b ə y (*əllərində kitablar daxil olur*). Salam, salam! "Əlindəki kitabları Salehə uzadır) Al, sənə yenə türkcə[1] kitablar gətirmişəm.

[1] Yəni azərbaycanca.

S a l e h. Sağ ol, dayı. Sən hər zaman məni düşünürsən.

C ə m i l b ə y. Bəs düşünməzmiyəm? Azərbaycan darülfünununda türk professoru olacaq bir zat unudulurmu, Saleh?!

G ö h ə r x a n ı m. Nə olacaq dedin?

C ə m i l b ə y. Professor

G ö h ə r x a n ı m. Professor nədir?

C ə m i l b ə y. Böyük alim, müəllim! Mühəndislərə, doktorlara dərs verəcək.

G ö h ə r x a n ı m. Müəllim olacaq? Ayə! Sən müəllimlikdən gül dərdin, o da gülabını çəkər, lazım deyil!

C ə m i l b ə y. O mənim kimi müəllim olmayacaq. Üç-dörd dəfə məndən artıq biləcək. Böyük müəllim olacaq. Onun elmilə bütün gənclik işıqlanacaq! (*Kərimi qucaqlayır*) Quzum, Kərim, sən nə olacaqsan?

K ə r i m. Bilmirəm.

C ə m i l b ə y. Mən bilirəm, Saleh riyaziyyat professoru olacaq, sən də təbiiyyat.

G ö h ə r x a n ı m. Yox, o ya doktor olacaq, ya tacir. Məni o saxlayacaq.

S a l e h. Professor olsa, saxlaya bilməzmi?

G ö h ə r x a n ı m. Aya, nə bilim, o mənim beynimə batmır. Atası arabir deyir ki, Kərimi çox oxutmayacağam. Ona ticarət öyrədəcəyəm.

C ə m i l b ə y (*Salehə*). Dərslərin nasıl keçir?

S a l e h. Fəna deyil, çalışıram.

C ə m i l b ə y. Yoxlama başlandımı?

S a l e h. Bu günlərdə başlanacaq.

C ə m i l b ə y. Verdiyim kitablar necə, işinə gəlirmi?

S a l e h . Çox...

C ə m i l b ə y. Oxu, fənni istilahları öyrən ki, sonra sənə çətin olmasın. Türkcəyə diqqət ver. Yaxın zamanda milli darülfünunumuzda mənbərdən söylədiyin leksiyonları dinləmək istərəm, anladınmı?

S a l e h. O fəziləti qazanmaq üçün çalışacağam dayı.

C ə m i l b ə y. Çalış, çalışmaqla hər şey mümkündür. İnsanda əzm, səbat və iradə olursa, istədiyi hər bir işi yapar. Gənc Azərbaycanımızın istiqbalı sizə bağlıdır.

H a c ı M ü r s ə l (*dışarıda səs gəlir*). Hanı o uzunqulaq, hanı?

K ə r i m (*qorxu içində*). Bu yenə kim ilədir?

H a c ı M ü r s ə l (*daxil olur*). Sən nə bəla oldun? Niyə rahat oturmayırsan, hə? (*Ağacı qaldırıb vurmaq istəyir. Kərim qaçıb ana-*

sının arxasında gizlənir. Hacı onun ardınca coşur. Göhər xanım Kərəmi müdafiə edir)

G ö h ə r x a n ı m. Nə olub yenə bilmirəm, nə istəyirsən?

K ə r i m. Mən neyləmişəm, de görüm neyləmişəm?

Pəncərədən iki çocuq baxıb gülə-gülə "Kərim, Kərim" – deyə səsləndikdən sonra başlarını çəkirlər.

H a c ı M ü r s ə l (bir əlilə ağacı havada tutub, o biri əlilə Kərimi anasından almaq üçün çalışır). Ver bura o heyvan oğlunu, öldürəcəyəm!

K ə r i m. Ana can! Dayı can!..

C ə m i l b ə y (*yerindən firlayaraq, Hacının əlini tutur*). Hacı, bəsdir!..

Kərim qapını açıb qaçır.

H a c ı M ü r s ə l. Sənin lə mən gecə danışaram. (*Arxasınca qapıya qədər coşur)*

G ö h ə r x a n ı m. Bu nə oddur mən düşmüşəm. Səhərim, gündüzüm, axşamım, hər gün qan, irin. (Ağlayır)

C ə m i l b ə y. Hacı, bir dəfə olmadı ki, mən gəlib, sizin evdə gülər üz, dadlı söz eşidim. Hər dəfə də belə qalmaqala, gurultu-patırtıya rast gəlirəm. Heç olmazsa mən burada olduğum zaman belə işlər yapma. Yoxsa mənim gəlməyimdən məmnun deyilsən?

H a c ı M ü r s ə l. Sən də uşaq-uşaq danışırsan. Sən oldun da, olmadın da müqəssirdir, cəzasını verəcəyəm. Bunun sənə nə dəxli?

G ö h ə r x a n ı m. Ağac dəysəydi, uşağın başını yarmışdı. Allah saxladı.

H a c ı M ü r s ə l. Yarılsa idi nə olardı? Onun canı itdən bərkdir.

G ö h ə r x a n ı m. Nə olardı? Bu evi alt-üst edərdim. Sənin gül camalına, şirin dilinə aşiq deyiləm. Bu qədər ağrılara uşaqlarımın ucundan qatlanıram, anladınmı?

C ə m i l b ə y. Nə olmuşdu, mən ki, bir şey anlamadım.

H a c ı M ü r s ə l. Nə olmuşdu?.. Nə olacaq, hər gün qonşu uşaqları yolumu kəsirlər ki, Kərim bizim toyuğun ayağını vurub qırdı? Kərim mənim kiçik qardaşımı döydü, bu gün də daş atıb camlarını qırıbdır.

S a l e h. Bu yenə yalan olacaq. O oğlan həmişə Kərimi döydürmək üçün belə yalanlar qoşur, sən də ki...

G ö h ə r x a n ı m. Kərim bu gün heç küçəyə çıxmayıb. Dayısı gələndə həyətdə oynayırdı.

H a c ı M ü r s ə l. Hamı yalan deyir, elə bircə siz...

Uşaqlardan birisi pəncərədən görünür.

S a l e h (*uşağı görüncə*). Qasım, Qasım, bura gəl! İndi görərsiz, əgər bu söz yalan olmasa...

Qasım daxil olur.

S a l e h. Qasım, doğru söylə, bu gün Kərim Müzəffərgilin pəncərəsinə daş atmışmı?

Q a s ı m. Doğrusunu söyləyim. Hacı əmi gəlirdi. Müzəffər mənə dedi ki, Qasım, yavaş, indi Hacını bax necə qızdıracağam? Bu saat Kərimi elə döydürüm ki, it kimi. Sonra yalandan Hacıya o sözləri dedi.

G ö h ə r x a n ı m. Uşağın taxsırı olmaya-olmaya, ay müsəlmanlar, hər gün beləcə döyülür, evdən, eşikdən itkin düşür. Kim bilir, qorxusundan yenə gecə nə zaman gələcək. Gəlir, qapı ağzında boynunu büküb durur. Ha yalvarıram, içəri girmir. Deyir ki, qorxuram, atam döyəcək. Atası yatağa girdikdən sonra qısıla-qısıla gedib yatağa girir, ac, susuz, yatır. Hələ elə zaman olur ki, yatdığı yerdə ağacı götürüb uşağı dəli-divanə edir. (*Salehə*) Sən xoşbaxtsan, bu günləri çox görmədin. Dayın səni naz-nemətlə saxlayıb.

H a c ı M ü r s ə l. Bu sözləri yəni niyə söyləyirsən? Yaxşı eləyirəm, oğul mənimdir, döyərəm özüm bilərəm, söyərəm özüm bilərəm. Heç kəs mənim vəkilim deyil.

G ö h ə r x a n ı m. Hay-hay! Oğul sənin nə üçün olur? Mənimdir, mənim. Onların qara gününü sən çəkirsən, mən? Sən ancaq öz canını bəsləyirsən Oğul sənin nə gözündədir.

H a c ı M ü r s ə l. Elə də lazımdır, onlar qəbrimdə mənə çırağ tutacaq? İnsana öz canı lazımdır!

G ö h ə r x a n ı m. Hamı elə sənin kimi canını sevir. Vallah, bu kişi məni çərlədib öldürəcək. (Ağlaya-ağlaya çıxır)

S a l e h. Ata, mən səndən neçə dəfə təvəqqe etmişəm ki, Kərimin işinə sən qarışma, mən də bu evin böyük oğluyam. Onu mənim öhdəmə burax.

H a c ı M ü r s ə l. Mən də sənə neçə dəfə demişəm ki, başından böyük danışma! Sən kimsən? Yoxsa bir-iki çırt-pırt oxumaqla özünü bir şey bilirsən? Sən heç, o professorlarınızın beşini bu cibimə soxaram, beşini də bu biri cibimə.

S a l e h. Professorlar sənin bildiyin para deyil, onlar sənin cibinə sığmazlar.

H a c ı M ü r s ə l. Mən sığışdıraram.

C ə m i l b ə y. Görünür, Hacının cibi çox böyükdür.

H a c ı M ü r s ə l. Yox, çox da böyük deyil, ancaq, bunlar, bu oxumuşlar mənim nəzərimdə kiçikdirlər. Bütün bu bəlaları başımıza gətirən bunlardır.

S a l e h. Onlar deyil, atalarımızın, dədələrimizin əkdiyi toxumlardır ki, indi meyvəsini dərirsiniz.

H a c ı M ü r s ə l. Görünür ki, siz əkdiyiniz toxumlar bal verəcək.

S a l e h. Ata, siz bizə bal verməmisiniz ki, biz əkdiyimiz toxumalar da bal versin.

H a c ı M ü r s ə l. Sus, heyvan! Bunun bir ağzına, burnuna bax, danışdığı sözünə bax! Tısbağa qabığından çıxdı, qabığını bəyənmədi. Ah, nə eyləyim? Cəmil burada olmasaydı, səninlə başqa cür danışardım. Tfu!.. (*Hacı Mürsəl gedir. Bir an sükut)*

S a l e h. Görürsən dayı?! Sizin sözünüzə görə hər gün bu zəhərləri udur, bu ağrılara qatlanıram.

C ə m i l b ə y. Doğrudur Saleh, bu peyğəmbərlər sifətidir. Bu böyüklüyün əsiridir, hər zaman belə olur. Məni düşündürən yalnız bir şey var. Sən bu mühitdə çalışmazsan.

S a l e h. Nə yapayım, dayı?

C ə m i l b ə y. Sən bunların işinə heç qarışma, o səni işdən qoyar.

S a l e h. Mən qarışmıram, zor, güc qarışdırırlar.

Qapı vurulur.

Buyurun!

Q u l u b ə y l ə Y e l e n a x a n ı m daxil olurlar.

Q u l u b ə y. Salam!

S a l e h. Əleykəssəlam! (*Əl verəndən sonra Cəmil bəyi göstərib)* Tanış olun, mənim dayımdır, Cəmil bəy!

Q u l u b ə y (*əlini uzadıb*). Söhrabov!

Y e l e n a (*əlini verir*)...

C ə m i l b ə y. Bu hankı Söhrabovdur? Yoxsa sən Yunis bəyin oğlusan?

Q u l u b ə y. Bəli, yaxşı tanımısınız.

C ə m i l b ə y. Yaxşı tanıyıram. Onu mənim kimi tanıyan olmaz. Simanız da ona çox bənzəyir. (*Bir az sükutdan sonra)* O bir rus qızı saxlayırdı, yenə onunla yaşayırmı?

Q u l u b ə y (gülə-gülə). Hansı rus qızını deyirsiniz?

S a l e h. Görünür ki, bir neçəsini saxlayırmış.

C ə m i l b ə y. Doğru deyir, gərək ki, Bulatnikova idi.

Q u l u b ə y. Bəli, bəli, onu buraxdı, indi bir başqasını saxlayır.

C ə m i l b ə y. O qoluna qol keçirməsə, kədərindən partlar. Bizim bu ziyalılarımız çox tuhaf insanlardır. Türk qızına evlənirsə, ona bir qul, bir xidmətçi gözü ilə baxar, kef, əyləncə zamanlarına gəlincə, onu yelenalarla birlikdə keçirir.

Q u l u b ə y. Doğrudur kişi heç qocalmaq bilmir. O yaşda yenə bizlərdən həvəslidir. Kefi kiminlə keçirməyə gələndə isə...

C ə m i l b ə y (*Yelenaya işarə edərək*). Bu xanım kimdir? Sizin rəfiqənizmi?

Q u l u b ə y. Xayır, atamın baldızıdır.

C ə m i l b ə y. O elə kafirdir ki, bilirəm, buna da əl atmamış olmaz.

Q u l u b ə y. Yox, ata bilmədi, mən işi duydum. Ondan qoçaq tərpəndim. (*Gülə-gülə)* Amanını kəsmişəm.

C ə m i l b ə y. Ata, oğul! Bir bacı ona düşəndə, o birisi də sənə düşməzmi? (*Qalxar)* Dünya beş gündür, beşi də qara, vur partlasın, çal oynasın! (*Salehə*) Saleh, mən gedirəm. (*Əlindən tutaraq)* Sən bu gün bir qədər havaya çıx, bu kimi şeylərə əhəmiyyət vermə! Sağ ol! (*Qulubəylə, Yelenayla əl vermədən çıxar*).

S a l e h. Sağ ol!

Q u l u b ə y. Dayın bir az məğrur adama bənzəyir, gedərkən bizimlə əl də vermədi.

Y e l e n a. Kto on takoy?

S a l e h. Dyadya!

Q u l u b ə y. O tom ya i qovoryu.

S a l e h. Net vı, oşibayetes, tak kak vı yeqo blizko ne znayete, potomu vam tak i kajetsya, nu kakim obrazom vı popali syuda?

Y e l e n a. Ox, ne spraşivayte, mı seqodnya kuda ne zaşli? Seqodnya ya sovsem ustala.

Q u l u b ə y. A veçerom, v teatr?

Y e l e n a. Ya ne poydu.

Q u l u b ə y (*biletləri göstərir*). A biletı?

Y e l e n a. Çort s vaşimi biletami.

Q u l u b ə y (*gülə-gülə*). Bu gün bunu it kimi yormuşam. Səhərdən çıxmışıq keçi kimi bu dağdan o dağa dırmanıb, bu təpədən o təpəyə atılıb, üç-dörd saat gəzmişik, qaçmışıq, təpələrdən baş aşağı yuvarlanmışıq. Sonra oradan qəbristana gedib rus və türk qəbirlərinin üzünü oxuya-oxuya bir saat da vaxtımızı orda keçirmişik. Ordan gəlib bir dəniz seyri yapmışıq. Kürək çəkməkdən qollarımız ağrayır. Bir saat da belə keçdi. O qədər acmışdıq ki, evə getmədik, bir restorana girib qarnımızı doydurduq. Sonra düşdük dükanların canına, Yelena xanıma ətir, pudra alacaq idik, bir saat da bu dükanları dolaşdıq, axırda bir dükanda o istədiyi ətri, pudranı tapıb almışıq. Yolda gələrkən bu yaxındakı qənnadı dükanına girib adama dörd-beş perojnı yedikdən sonra demişəm, gəl burdan Salehi gedib görək.

S a l e h. Arabir dağ və dəniz seyri fəna deyil!

Q u l u b ə y. Ayə, bizim hər gün işimiz budur.

S a l e h. Bəs dərslər?

Q u l u b ə y. Allah kərimdir, qorxma!

Y e l e n a. Boltayte, boltayte. Sluşay, qovorite po çeloveçeski.

S a l e h. Mı po çeloveçeski i qovorim.

Q u l u b ə y. Yelena, tı nas prosti, privıçka vtoraya natura.

Y e l e n a. Tı je doma s Yunisom, i s druqimi nikoqda po svoyemu ne qovoriş. Daje sestre po svoyemu boltat vospreşşayu. (*Pəncərədən kağız yumurlanıb atılır, kağızı götürüb)* Eto çto takoye? (Hamı pəncərəyə tərəf baxar, Qulubəy durub pəncərənin barmaqlığından dışarı boylanır).

S a l e h (*Qapı vurulur*). Buyurun! (*Vurulur)* buyurun!

Q u l u b ə y (*Qapını açır)* Heç kəs yoxdur, bu kimdir? (*Pəncərədən yenə kağız atılır. Hər üçü pəncərəyə yanaşır, qapı vurulur, hər üçü qapını açıb baxırlar, durub otağa gəlincə, pəncərədən çalğı səsi eşidilir*).

Y e l e n a. S nami iqrayut.

Qapı birdən-birə açılır. Ş ü k ü r, Ə d h ə m, K a m a l, R ə h i l ə x a n ı m və R ə m z i y y ə x a n ı m müntəzəm surətdə, bəzisinin əlində tar çala-çala içəri girirlər. İçəridəkilər şən bir çöhrə ilə onları qarşılayıb ayağa dururlar. Musiqi birdən-birə susur.

Ə d h ə m (*amiranə bir səslə*). Rahat!

T ə l ə b ə l ə r. Xoş gördük Saleh!

S a l e h. Bu nə haldır? İstiqbalın bəxtiyar gəncləri, gəncliyin bəşşaş simaları !

Ş ü k ü r. Bu sözlər lazım deyil, hazır ol gedirik!

S a l e h. Nerəyə?

R ə h i l ə x a n ı m. Nerəyə sizə əmr etsələr, oraya!

S a l e h. Nerəyə gedəcəyinizi bilməyincə getməm, mən cilovumu sizin əlinizə verə bilmərəm.

Ə d h ə m. Biz cilovundan tutub çəkə-çəkə apararız.

R ə m z i y y ə x a n ı m. Öldü var, döndü yoxdur, sizin iştirakınıza qərar verilmiş.

Q u l u b ə y. Yoxsa, seyrə gedirsiniz?

R ə h i l ə x a n ı m. Tapmısan.

Ə d h ə m (Böyük bir şapkanı Salehin başına keçirir). Sənə əmr olunur, qalx! Hazır ol! (Gülüşürlər).

Ş ü k ü r (*kitabları tez-tez vərəqləyir*). Bunları nerədən buldun?

S a l e h. Dayım gətirmiş. (*Kitabları əlindən alaraq)* Bunlar sizinlə qonuşmaz! Sən get Yevgeni Onegini oxumağa!

K a m a l. Saleh bəyin bu türk kitablarını oxumaqdan məqsədi var.

Ə d h ə m. Çox böyük məfkurə... Azərbaycan darülfünununun türk professoru olacaq.

H a m ı s ı. Yaşasın Azərbaycan darülfünununun türk professoru Salehbəy, ura!..

Q u l u b ə y (*Şükür ilə oturub yavaş-yavan qonuşub gülən Yelenaya*). Tı mnoqo sebe pozvolyayeş!

Y e l e n a. Vot Vostoçnıy idiyot! Revnuyet.

R ə m z i y y ə x a n ı m. Çem luçşe severnıy idiyot?

Y e l e n a. Ni çem, oba duraki!

Q u l u b ə y. Şuçu, ya proşayu, s kem i skolko uqodno.

H a m ı s ı. Bravo! Bravo! (Gülüşürlər).

Ş ü k ü r (yerindən fırlayaraq). Vaxt keçir, haydı, qalxın.

S a l e h. Bilmədim nerəyə?

R ə m z i y y ə x a n ı m. Bu gün yoldaşlar bir-iki saat tənəzzöh yapmağa qərar verdik.

Q u l u b ə y. Tans da olacaq?

Ş ü k ü r. Əlbəttə!

S a l e h. Rəmziyyə xanım rəqs edəcəksə gedərəm, yoxsa...

K a m a l. Hamı rəqs edəcək. Boyun qaçıranın adı qara lövhəyə yazılacaq.

S a l e h (*kitabları göstərib*).Bu kitabları dayım bir saat əvvəl gətirmiş. Bu gün onlara baxmaq istəyirdim. Lakin vücudumda bir ağırlıq, yorğunluq var. Bu tənəzzöhdə məmnuniyyətlə iştirak edərəm.

Q u l u b ə y (*Yelenaya soyuq bir tövr ilə*). İ mı poydyom?

Y e l e n a . Koneçno!

Q u l u b ə y. A teatr?

Y e l e n a Uspeyeş.

Ə d h ə m (*amiranə səslə*). Sıra başına marş! (*Hamısı sıraya düzülür)* Hazır ol!

Çala-çala otaqdan çıxırlar.

P ə r d ə

1919

ELOĞLU

Dörd pərdəli, bir şəkilli dram

İŞTİRAK EDƏNLƏR

X a n
M ə r c a n x a n ı m – xanın arvadı
G ö v h ə r x a n ı m – xanın qızı
C ə v a h i r x a n ı m – Cümşüd xanın arvadı
F a t m a x a n ı m – Cümşüd xanın bacısı
B a l a o ğ l a n – Xanın mehtəri
Ə k b ə r
A t a k i ş i
S ə m ə n d ə r } – Xanın nökərləri
T e l l i – Səməndərin arvadı
E l o ğ l u
A n a x a n ı m – Eloğlunun anası
P o l a d – Eloğlunun atası
Vətəni təmsil edən nurani qadın. Bəzi səhnələrdə qoca qarı
Z ə h r a – yoxsul qadın
O ğ l a n – Onun oğlu
K o v x a
F a l ç ı T ü k ə z
Z ü m r ü d – Atakişinin qızı
Q ə h r ə m a n – Xanın çobanı
Kəndlilər və qonaqlar